

BIBAIOKPIΣIEΣ / REVIEWS

Edward Matthei and Thomas Roeper, Understanding and Producing Speech. (Fontana Linguistics). Fontana Paperback. 1983. 207pp.

The book under review is an introduction to two subfields of psycholinguistics, speaking and comprehending speech. According to the aims of the series, it attempts to show how linguistics is linked up with psychology in this particular domain. Reflecting present knowledge, much more space is devoted to speech perception and comprehension than to speech production.

Introducing the reader to the phonetic side of the processes of receiving and producing speech, ch. 2 contains brief descriptions of the functions of the vocal organs and the ear as well as an articulatory description of some English vowels and consonants and an overview of the acoustic analysis of speech sounds. In view of certain oversimplifications due to brevity of presentation,¹ references to more detailed phonetic studies, such as Ladefoged (1982) and Catford (1977), would have been helpful.

In their treatment of speech percep-

tion (ch. 3), Matthei and Roeper (henceforth MR) rightly point out the active role of the hearer. They also stress the importance of the syllable as opposed to the individual speech sound as a perceptual unit, especially as far as consonant identification is concerned (cf. also Ladefoged 1982 and 1984).² Although the authors correctly note that understanding speech is not to be conceived of as a linear process proceeding from the phonetic to ever higher levels of linguistic structure, but rather as a «computation» of the meaning of the speech signal by «both feed-back and feed-forward at all levels of linguistic analysis» (p. 53) and nonlinguistic variables (knowledge of the speech situation, the topic of conversation, etc.), the main part of the book (chs. 4 to 6) deals with the role of syntactic structure in speech comprehension. In spite of the fact that Chomsky (1967) himself has admitted that syntactically based grammars are psychologically «absurd» as they do «not conform to either of the essential language processes which speakers use» (Steinberg 1982 : 121), MR view

¹ In the spectrogram on p. 33 the stops have been incorrectly placed below the vowel formants.

² Although most past work in phonology has been based on the individual segment, *i.e.* the phoneme, rather than the syllable, the

latter unit is gaining increasing attention in current phonological research (cf. Bell & Hooper (eds.) 1978, Van der Hulst & Smith (eds.) 1982) so that future phonological theory might become more directly relevant to a theory of speech perception.

sentence processing as a problem of syntactic parsing based on the formal properties of sentences and lexical items, with minor roles attributed to lexical meaning and contextual information.³ Despite of examples demonstrating the importance of these latter types of information in understanding sentences, the authors hold the view that «the system wants a mechanical and nonlexical means to interpret sentences» (p. 146). MR are thus less concerned with giving a full account of the processes involved in understanding speech than with the relation between grammar, conceived of as the study of the formal properties of sentences in the theoretical framework of generative transformational grammar, and sentence processing in understanding speech.

Due to their rather narrow conception of grammar as a description of «the relations between parts of sentences» (p. 63), MR have to relegate possible influences of sentence processing on sentence structure (cf. Bever 1970) to acceptability, a domain outside grammar proper. Thus, the nondeletability of *that* in English sentences like *That Bill is here is good* is not attributed to grammar but to sentence processing (p. 133). Although the processing difficulty of self-embedded structures like [S [S *That* [S *that* [S *that Bill was here*] *John suggest*] *you had the idea*] *was good*] («It was good that you had the idea that John suggest that Bill was here») (p. 135) is correctly explained as a memory problem, grammar is to be kept free from such restrictions (p. 137). The authors

are thus mainly concerned with the infinite productivity of syntactic rules. While this is important when considering the logical and mathematical properties of natural languages, ordinary use of language does not exploit these possibilities (Atherton & Schwartz 1983b, Schwartz 1978).

There are many examples of the most unfortunate consequences arising out of MR's view of grammar as a coherent, rule-governed system divorced from its functions, especially in an introductory book, written, as the one under review, «for anyone who is interested in language» (p. 11). Agreement, a structural device whose function is to signal syntactic structuring (cf. Lehmann 1982, Ostrowski 1982) is misunderstood as providing «unnecessary 'redundancy'» (p. 134). While overestimating the generality of syntactic rules, MR do not even attempt to grasp the structural regularities of the lexicon, which they characterize as «full of idiosyncratic facts and oddities of meaning» (p. 127). While wrongly equalling meaning with reference (p. 178), MR entirely divorce the syntactic behaviour of words from their meaning, considering the former as intrinsically arbitrary (ch. 8). Inflectional and derivational morphemes are posited as separate lexical entries (p. 179) without further discussion.⁴

The views on more general questions of language and linguistics as well are strongly biased by the theoretical assumptions of generative transformational grammar. Thus, innateness is over-emphasized as opposed to language

³ For a different view stressing the importance of recovering the semantic structure in sentence understanding cf. Steinberg

(1982) and Aitchison (1983).

⁴ Cf. Matthews (1974) for different models of morphological description.

learning (Chomsky 1972).⁵ Chomsky's (1975) somewhat misleading notion that man's biological predisposition for language is a «mental organ» is extended to the linguistically universal notion of the «elementary sentence» (p. 79). In their zeal to point out the achievements of the study of syntax in the framework of generative transformational grammar, MR attribute to Chomsky an insight going back at least to Aristotle, namely that sentences consist of a subject and a predicate. Even if one accepts the syntactic theory of transformational grammar, the oversimplified presentation of such a highly formal theory lends itself to dangerous misunderstandings.

MR try to make a point for trace theory, a more recent version of generative transformational grammar, as a candidate for a model of sentence processing (ch. 5). Considering the unnaturalness of many of the examples they discuss, the reader may wonder as to the relevance of the explanations offered for actual behaviour in understanding speech. Although detailed presentation of experiments (p. 87ff) is helpful in that it confers a more concrete idea of work done in psycholinguistics, in the discussion of the results more room should have been given to problems and alternative explanations.⁶ The question as to what degree trace theory can be considered as a model of sentence perception («gap-filling» model) is still open to empirical investigation (cf. also Aitchison 1983: 213).

Chs. 7 and 8 deal with sentence production and the structure of the

mental lexicon and its role in lexical access, respectively. Both hesitation phenomena and speech errors are discussed as providing indirect evidence on the processes involved in sentence planning and producing. Hesitation phenomena do not, however, only allow for the general conclusion that both syntactic and lexical considerations play a role in planning and producing speech, but more importantly show that phases of planning speech partly overlap with phases of uttering (Aitchison 1983). MR show how speech errors may be used to infer stages of speech planning as well as to demonstrate the psychological reality of linguistic constructs. As far as the relevance of frequency and recency of use for ease of lexical access is concerned (ch. 8), the authors fail to point out that neither actually supports linear models of structuring of the mental lexicon. Although Forster's (1976) model of the lexicon, which MR present in some detail (p. 186ff), admits of different channels giving access to a certain stored lexical item, it does not provide for different stages in the retrieval process, starting from the more general outline of the semantics or phonetics of a wanted lexical item and proceeding to a more detailed form (Aitchison 1983).

Admitting that psycholinguistics still has to go far in providing an explanation for how people use the knowledge of their language when they listen and talk and that present answers to this question therefore cannot be but tentative (ch. 9), the reader could have penetrated more deeply into the subject by a pres-

⁵ For a critical discussion of nativism cf. Atherton & Schwartz (1983a and b).

⁶ Cf. Aitchison (1983) for a less theoretically

biased and more problematizing discussion of Wanner & Maratsos' (1978) results.

entation less strongly biased by one particular grammatical theory, in this case that of generative transformational grammar.

Ursula Stephany
Institut für Sprachwissenschaft
Universität zu Köln

References

- Aitchison, J. 1983. *The Articulate Mammal: An Introduction to Psycholinguistics*. London: Hutchinson University Library. Second revised edition.
- Atherton, M. & Schwartz, R. 1983a. «Linguistic Innateness and its Evidence.» In De Luce & Wilder (eds.) 1983: 125-136.
- Atherton, M. & Schwartz, R. 1983b. «Talk to the Animals.» In De Luce & Wilder (eds.) 1983: 137-145.
- Bell, A. & Hooper, J.B. (eds.) 1978. *Syllables and Segments. Symposium Held in Boulder, Colorado, October 21-23, 1977*. Amsterdam: North-Holland. (North-Holland Linguistic Series, 40).
- Bever, T.G. 1970. «The Cognitive Basis for Linguistic Structures.» In J.R. Hayes (ed.), *Cognition and the Development of Language*. New York: Wiley. Pp. 279-362.
- Catford, J.C. 1977. *Fundamental Problems in Phonetics*. Bloomington: Indiana Univ. Press/Edinburgh: Edinburgh Univ. Press.
- Chomsky, N. 1967. «The Formal Nature of Language.» In E.H. Lenneberg, *Biological Foundations of Language*. New York: Wiley. Pp. 397-442 (also in Chomsky 1972).
- Chomsky, N. 1972. *Language and Mind*. New York: Harcourt Brace Jovanovich. Enlarged edition.
- Chomsky, N. 1975. *Reflections on Language*. New York: Parthenon Press.
- De Luce, J. & Wilder, H.T. (eds.) 1983. *Language in Primates: Perspectives and Implications*. Berlin/New York: Springer-Verlag.
- Forster, K. 1976. «Accessing the Mental Lexicon.» In R. Wales & E. Walker (eds.), *New Approaches to Language Mechanisms*. Amsterdam: North-Holland.
- Ladefoged, P. 1980. «What are Linguistic Sounds Made of?» *Language* 56: 485 - 502.
- Ladefoged, P. 1982. *A Course in Phonetics*. New York: Harcourt Brace Jovanovich. Second revised edition.
- Ladefoged, P. 1984. «Out of Chaos Comes Order»; Physical, Biological, and Structural Patterns in Phonetics.» In M.P.R. Van den Broecke & A. Cohen (eds.), *Proceedings of the Tenth International Congress of Phonetic Sciences, 1-6 August 1983, Utrecht, The Netherlands*. Dordrecht: Foris Publications. Pp. 83-95.
- Lehmann, C. 1982. «Universal and Typological Aspects of Agreement.» In H. Seiler & F.J. Stachowiak (eds.), *Apprehension: Das sprachliche Erfassen von Gegenständen. Part II: Die Techniken und ihr Zusammenhang in Einzelsprachen*. Tübingen: G. Narr. (Language Universals Series, 1 II). Pp. 201-267.
- Matthews, P.H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word-Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrowski, M. 1982. «Zum Konzept der Kongruenz.» In H. Seiler & C. Lehmann (eds.), *Apprehension: Das sprachliche Erfassen von Gegenständen. Part I: Bereich und Ordnung der Phänomene*. Tübingen: G. Narr. (Language Universals Series, 1 I). Pp. 252-269.
- Schwartz, R. 1978. «Infinite Sets, Unbounded Competences and Models of Mind.» In C.W. Savage (ed.), *Perception and Cognition*. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press.
- Steinberg, D.D. 1982. *Psycholinguistics: Language, Mind and World*. London / New York: Longman.
- Van der Hulst, H. & Smith, N. (eds.) 1982. *The Structure of Phonological Representations*. Dordrecht: Foris Publ. 2 volumes.
- Wanner, E. & Maratsos, M. 1978. «An ATN Approach to Comprehension.» In M.

Halle, J. Bresnan & G. Miller (eds.), *Linguistic Theory and Psychological Reality*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Josiane Boutet, Εισαγωγή στην Κοινωνιογλωσσολογία, Μετάφρ. Άννας Ίορδανίδου - Ειρήνης Τσαμαδοῦ, Ἀθήνα 1984, Ἐκδόσεις Γρηγόρη, 77 σελ.

Βιβλία καὶ ἀρθρα ἢ μεταφράσεις στα ἐλληνικά σχετικά με τὴ γενικότερη σχέση κοινωνίας καὶ γλώσσας ἔχουν ἤδη κάνει τὴν ἐμφάνισή τους παλιότερα (βλ. π.χ. Γ. Βέλτσου, *Κοινωνία καὶ Γλώσσα*, Ἀθήνα 1976). Τὸ βιβλίο τῆς Boutet ὁμῶς φιλοδοξεῖ νὰ παρουσιάσει συστηματικά ἓνα συγκεκριμένο κλάδο τῆς γλωσσολογίας, με δικό του ἀντικείμενο καὶ μέθοδο, τὴ λεγόμενη *κοινωνιογλωσσολογία* ἢ *κοινωνιολογία τῆς γλώσσας*. Ο κλάδος αὐτός ἀρχισε νὰ ἀναπτύσσεται ἔξω ἤδη ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '60 καὶ βρίσκεται σήμερα στὴν πλήρη ἀνθιστή του, ἔχοντας ἐπηρεάσει σημαντικά τὸν προβληματισμό καὶ ἄλλων τομέων τῆς γλωσσολογίας (πραγματολογία, ψυχολογία, ιστορική γλωσσολογία, υφολογία).

Τὸ βιβλίο τῆς Boutet δὲν εἶναι ἀκριβῶς μιὰ «εἰσαγωγή» με τὴν τρέχουσα ἐννοια τοῦ ὀρου. Δὲν ἀπευθύνεται στὸν ἐντελῶς ἀμήτο ἀναγνώστη, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ ἤδη κάποιες γνώσεις, τόσο στὸν τομέα τῆς γλωσσολογίας, ὅσο καὶ τῆς κοινωνιογλωσσολογίας τῆς ἰδίας. Ὅπως λέει καὶ ὁ τίτλος τοῦ πρωτοτύπου, «*Quelques courants dans l'approche du langage*» (Μερικά ρεύματα σχετικά με τὴν προσέγγιση τῆς γλώσσας), πρόκειται ουσιαστικά γιὰ μιὰ κριτική παρουσίαση τῶν κυριότερων ρευμάτων τῆς κοινωνιογλωσσολογίας. Τὰ ρεύματα αὐτὰ ταξινομούνται στὴν ἀρχὴ χρονολογικά καὶ κατόπιν εἰδολο-

γικά, με βάση τὸ θεωρητικό τους ὑπόβαθρο καὶ τὴ σχέση τους με τὴν «κυρίαρχη γλωσσολογία» (cf. infra).

1. Ἡ συγγραφέας ξεκινά στὴν εἰσαγωγή τῆς με τὴν ἀνάλυση τῶν δύο στοιχείων ποὺ θεωρεῖ ὅτι χαρακτηρίζουν τὴς κοινωνιογλωσσολογικές μελέτες στὸ σύνολό τους, δηλ.: α) τὸ ὅτι προσπαθοῦν νὰ εἰσαγάγουν τὸ πολιτικό στοιχείο στὴ γλωσσολογία, καὶ β) τὴν κριτική τους στάση ἀπέναντι στὴν «κυρίαρχη γλωσσολογία» καὶ τὴς μεθόδους τῆς. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο, ἐπισημαίνεται εὐστοχα ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ κοινωνιογλωσσικά ρεύματα ξεκίνησαν καὶ ἀναπτύχθηκαν μέσα ἀπὸ μιὰ κοινωνική δραστηριότητα, εἶναι δηλ. γνήσια προϊόντα τῆς ἐπαφῆς τοῦ γλωσσολόγου με τὴν κοινωνική πραγματικότητα. Ἀποτέλεσμα καὶ συνέπεια τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἶναι τὸ δεύτερο χαρακτηριστικό ποὺ ἀναφέρει ἡ Boutet, ἡ ἀμφισβήτηση ἀπὸ μέρους τους τῆς «περιοριστικῆς» στάσης τῆς «κυρίαρχης γλωσσολογίας». Ἡ στάση αὐτή, κοινὴ κατὰ τὴ συγγραφέα τόσο στὸ στρουκτουραλισμό ὅσο καὶ στὴ γενετική-μετασχηματιστική γραμματική, ἐκφράζεται κυρίως σε ἐννοιες ὅπως αὐτὴ τῆς «ομοιογένειας» τῶν συστήματος, τῆς «γραμματικότητας» καὶ «αντιγραμματικότητας», τῆς «γλωσσικῆς ικανότητας καὶ πλήρωσης». Ἀντίθετα, γιὰ τους κοινωνιογλωσσολόγους καὶ ἰδιαιτέρως γιὰ τὴ συγγραφέα, «ἡ γλώσσα -langage εἶναι βασικὰ πράξη, καὶ μάλιστα κοινωνική πράξη» (σελ. 15). Καὶ παρακάτω, σελ. 19: «Ἐὰν ἡ γλωσσολογία δέχεται νὰ ἀναγνωρίσει τὸ μερικὸ χαρακτήρα τοῦ ἀντικειμένου τῆς καὶ νὰ τὸ ἀλλάξει, τότε θὰ ἀρκεῖ νὰ μιλάμε γιὰ γλωσσολογία» (καὶ ὄχι γιὰ κοινωνιο-γλωσσολογία δηλ.).

Θὰ μπορούσε κανεὶς βέβαια νὰ ἀπαντήσει σ' αὐτὸ ὅτι ἴσως νὰ ἦταν

πρωτότερο για τη γλωσσολογία να ενδιαφερθεί για την ποικιλία του λόγου (την «ετερογένεια» του συστήματος, σύμφωνα με την κοινωνιογλωσσολογική ορολογία, έννοια διαφορετική από την έξω-συστηματική «ομιλία» του Saussure), προτού εδραιωθεί ως αυτόνομη επιστήμη και καθορίσει το αντικείμενό της και τις μεθόδους της με βάση κάποιες σταθερές, όχι μεταβλητές παραμέτρους.

Σίγουρα όμως η συγγραφέας έχει δίκιο στο ότι το ρεύμα της «κυρίαρχης γλωσσολογίας» έπνιξε μιαν ολόκληρη παράδοση κοινωνικού γλωσσολογικού προβληματισμού, η οποία ξεκινά ήδη από τους διαδόχους του Saussure, Bally, Meillet κλπ., και φτάνει μέχρι τον Benveniste και τον Jakobson. Το κοινωνικό ενδιαφέρον των γλωσσολόγων αυτών (γαλλόφωνων, εκτός από τον Jakobson) παρουσιάζεται με συντομία, προτού περάσουμε στο β' τμήμα του βιβλίου, τη σύγχρονη κοινωνιογλωσσολογία.

Το εισαγωγικό αυτό κεφάλαιο του βιβλίου είναι, νομίζουμε, και το πιο σημαντικό, γιατί ακριβώς εδώ καταφέρνει η Boutet, με αξιοθαύμαστο κριτικό πνεύμα, να δώσει το πραγματικό στίγμα του κλάδου: τα γνωρίσματά του, τη σχέση του με το σημερινό state of the art της γλωσσολογίας, τη βαθύτερη σημασία του για την επεξεργασία μιας επαρκούς μεθόδου συλλογής γλωσσικών δεδομένων.

2. Στο β' τμήμα του βιβλίου παρουσιάζονται κριτικά τα σύγχρονα ρεύματα της κοινωνιογλωσσολογίας, ταξινομημένα σύμφωνα με τη σχέση τους προς την «κυρίαρχη γλωσσολογία»: πρώτα αυτά που επιχειρούν μια «δυναμική επέκταση» των ορίων της, και ύστερα όσα διαφοροποιούνται τόσο πολύ, ώστε να έρχονται σε θεωρητική

ρήξη μ' αυτήν.

Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται και παρουσιάζονται δύο κυρίως ρεύματα:

α) οι έρευνες του Labov σχετικά με τη γλωσσική διαφοροποίηση (variation) και τη γλωσσική μεταβολή. Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουν: η ετερογένεια (ποικιλία) αποτελεί στοιχείο του λόγου (του συστήματος δηλ.) και όχι της ομιλίας. Οι κοινωνικοί παράγοντες οι οποίοι την επηρεάζουν είναι δυνατόν να μελετηθούν, αν αλλάξει ριζικά ο τρόπος συλλογής των γλωσσικών δεδομένων. Θεωρώντας ότι η μέθοδος του Labov είναι αυτή που κυρίως ακολουθείται στην κοινωνιογλωσσολογία, η αντίρρησή μας είναι ότι η συγγραφέας δεν τονίζει αρκετά το ρόλο που έπαιξε το ποσοτικό στοιχείο (στοιχείο που μπορεί να υποστεί συγκεκριμένο έλεγχο) στην επικράτηση της κοινωνιογλωσσολογίας ως νέου κλάδου. (Για την αντίθετη άποψη βλ. τα δημοσιεύματα της S. Romaine).

β) η «γραμματική της ομιλούμενης γλώσσας», η οποία έχει ως αντικείμενο τον προσδιορισμό της δομής του προφορικού λόγου, τελείως διαφορετικής από αυτήν του γραπτού: έννοιες όπως η κλασική «πρόταση» ή το «σωστό» και «λάθος», που καθορίζονται συνήθως από την «κανονική» αντίστοιχη πρόταση του γραπτού λόγου, καταρρίπτονται, αν εξετάσει κανείς τον προφορικό λόγο per se.

3. Τα ρεύματα που περιλαμβάνονται στη δεύτερη κατηγορία (ρήξη με την κυρίαρχη γλωσσολογία) είναι πολυπληθέστερα και είναι φανερό ότι ενδιαφέρουν τη συγγραφέα πολύ περισσότερο από αυτά της πρώτης κατηγορίας. Κοινό τους χαρακτηριστικό: δεν αναγνωρίζουν την αυτονομία του γλωσσικού συστήματος, αλλά το εντάσσουν

στη γενικότερη συμπεριφορά του ανθρώπου ως μέλους μιας συγκεκριμένης κοινωνίας με καθορισμένη δομή. Έχουμε λοιπόν:

α) την εθνογραφία της επικοινωνίας (Hymes) και την εθνομεθοδολογία (Goffman, Sacks, Schegloff), με καθαρά διεπιστημονικό χαρακτήρα, οι οποίες ενδιαφέρονται για τους κανόνες που διέπουν τη γλωσσική επικοινωνία ως μία από τις κοινωνικές δραστηριότητες του ανθρώπου.

β) τις θεωρίες και αναλύσεις του λόγου (analyse du discours) (Pêcheux, Maldidier κλπ., βλ. βιβλιογραφία συγγραφέως), σαφώς επηρεασμένες στη μεθοδολογία τους από την αντίστοιχη θεωρία του Z. Harris. Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι το εξής: «πώς μπορεί να θεωρητικοποιηθεί ή σύνδεση γλώσσας, ιστορίας και πολιτικής; λόγου και ιδεολογίας;» (σελ. 61).

γ) τη θεωρία του Volochinon για το «ιδεολογικό σημείο», απάντηση στο Στάλιν σχετικά με την αντίληψη για την γλώσσα ως αντανάκλαση της κοινωνίας. Κατά τον Volochinon ο γλωσσικός τύπος λειτουργεί συγχρόνως «ως σήμα, δηλ. ως ένότητα με άμεταβλητο περιεχόμενο, σύμφωνο με τή νόρμα, πού καταχωρείται σ' ένα λεξικό, και τό όποιο ό άκροατής θά πρέπει νά αναγνωρίσει και ως σημείο, δηλ. ως ιδεολογική ένότητα πού τό περιεχόμενό της εξαρτάται από τήν περίσταση, και τό όποιο ό άκροατής θά πρέπει νά καταλάβει» (σελ. 71).

δ) τη θεωρία των γλωσσικών πρακτικών (Boutet e.a.) επηρεασμένη άμεσα από την προηγούμενη: «...μέσα στην παραγωγή του λόγου κάθε γλωσσική δραστηριότητα είναι σέ διαρκή άλληλο-επενέργεια μέ τό περιβάλλον όπου πραγματοποιείται. Προσδιορίζεται βέβαια από τά στοιχεία αυτού του

περιβάλλοντος, αλλά έπίδρα κι αυτή πάνω του» (σελ. 73). Παρ' όλο που στο κεφάλαιο αυτό ανήκει ουσιαστικά και το σημείωμα της Boutet για την ελληνική έκδοση στην αρχή του βιβλίου, θεωρούμε ότι δεν παρουσιάζονται με ικανοποιητική σαφήνεια ούτε οι στόχοι ούτε η μέθοδος της θεωρίας αυτής των γλωσσικών πρακτικών. Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα θα έδειχνε σίγουρα καλλίτερα, πώς διαφοροποιείται η συγγραφέας από τις προηγούμενες απόψεις που παρουσίασε.

4. Συνοψίζοντας την κριτική μας για το σύνολο του βιβλίου έχουμε να πούμε τα εξής:

Η προσφορά του δεν βρίσκεται τόσο στην παρουσίαση των κυριότερων κοινωνιογλωσσικών ρευμάτων: η επιλογή τους, όπως δηλώνεται στην αρχή, έγινε με βάση υποκειμενικά κριτήρια, ενώ παράλληλα ένας σχετικός γαλλοκεντρισμός που το διακρίνει αφήνει απ' έξω σημαντικές αγγλοσαξωνικές απόψεις, όπως π.χ. την θεωρία των Austin και Searle για τις γλωσσικές πράξεις ή τη δουλειά που γίνεται στην Αγγλία από τους Sinclair, Coulthard, Stubbs κ.ά. στον τομέα της ανάλυσης του λόγου. Η προσφορά του αντίθετα έγκειται στη βαθειά κριτική θεώρηση, με την οποία καταφέρνει να φτάσει στον κεντρικό πυρήνα των απόψεων που παρουσιάζει: στο πώς δηλ. οι διάφοροι (κοινωνιο-) γλωσσολόγοι αντιλαμβάνονται, συνειδητά ή όχι, τη σχέση κοινωνίας - επικοινωνίας - γλωσσικού συστήματος, πώς (και αν) θεωρητικοποιούν αυτή τη σχέση και τί μεταβολές συνεπάγεται αυτό στη μέθοδο που ακολουθούν.

Θεωρούμε ότι η προσφορά αυτή είναι ιδιαίτερα πολύτιμη: από τη μια μεριά δεν θυσιάζει την κριτική στην απλή ενημέρωση, από την άλλη δεί-

χνει την πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει τη σχέση γλώσσας και κοινωνίας. Δεν είναι τυχαίο ότι τόσες απόψεις αναπτύσσονται σχετικά μ' αυτό σ' έναν και μόνο τομέα της γλωσσολογίας (αν δεχτούμε την κυρίαρχη αντίληψη ότι η κοινωνιογλωσσολογία αποτελεί απλώς τομέα της γλωσσολογίας - cf. supra). Το φάσμα ξεκινά από τη μελέτη της γλωσσικής συμπεριφοράς στις διάφορες κοινωνικές καταστάσεις της καθημερινής ζωής και καταλήγει στον ευρύτερο προβληματισμό σχετικά με τη θέση της γλώσσας και της επικοινωνίας μέσα σ' έναν ταξικό κοινωνικό σχηματισμό.

Και λίγα λόγια για τη μετάφραση. Η συνεργασία των δύο μεταφραστριών με τη συγγραφέα εγγυήθηκε σίγουρα μια σωστή προσέγγιση της μελέτης, ακόμα και σε σημεία όπου δεν ακολουθείται πιστά το πρωτότυπο. Με δεδομένη όμως τη συνεργασία αυτή, θα επιθυμούσαμε ακριβώς αυτά τα σημεία «απομάκρυνσης» να ήταν περισσότερα, έτσι ώστε να αποφευχθούν κάπου-κάπου ορισμένες αδεξιότητες.

Αξιέπαινες προσπάθειες έγιναν στην απόδοση της ορολογίας. Όχι μόνο δεν αγνοήθηκε, αλλά αντίθετα παρατέθηκε η ήδη υπάρχουσα, ενώ συγχρόνως εξηγήθηκαν στις υποσημειώσεις οι λόγοι της επιλογής νέων όρων, όπου υπήρξε ανάγκη (π.χ. *variation*, σελ. 16). Μερικές λεπτομέρειες: ο όρος *pragmatics* (*pragmatique*) έχει αποδοθεί στα ελληνικά «πραγματολογία», όχι «πραγματική» (σελ. 30, υποσημ. Βλ. Μπαμπινιώτη, *Θεωρητική Γλωσσολογία*, σελ. 29, και του ίδιου, *Γλωσσολογία και λογοτεχνία*, σελ. 251). Επίσης τα ονόματα των διαφόρων γλωσσολόγων θα ήταν προτιμότερο να περιοριστούν στη λατινική τους μορφή, μια που δεν έχει καθιερωθεί ακόμα ενιαίος τρόπος μετα-

γραφής τους στα ελληνικά (π.χ. Σοσίρ-Σωσσύρ).

M. Κακριδή

E. Selkirk, The Syntax of Words. MIT Press 1982, σελ. 136.

Αυτό τό βιβλίο αποτελεί την έβδομη μονογραφία της σειράς *Linguistic Inquiry Monographs* και είναι ένα από τα σημαντικότερα έργα που έχουν γραφεί από οπαδούς της μετασχηματικής γραμματικής με αντικείμενο μελέτης τη μορφολογία. Η όλη εργασία στηρίζεται στη θέση ότι η μορφολογία αποτελεί ανεξάρτητο τομέα της γραμματικής που δεν αναπαράγεται από συντακτικούς νόμους. Την περασμένη δεκαετία, αρκετοί γλωσσολόγοι όπως οι Jackendoff (1975), Aronoff (1976), κλπ. ασχολήθηκαν με το σχηματισμό των λέξεων, δίνοντας έμφαση στη σύνθεση και στην παραγωγή, αφήνοντας την κλίση σαν πιο παραγωγική διαδικασία να μελετηθεί στα πλαίσια της σύνταξης. Τα τελευταία όμως χρόνια, η παραδοχή ότι η κλίση αποτελεί μέρος της μορφολογίας εδραιώνεται όλο και περισσότερο (Lapointe 1980, Lieber 1980, κλπ.). Το έργο της Selkirk είναι αντιπροσωπευτικό αυτής της αντίληψης και μελετά την κλίση μέσα στο λεξικό, κατά τον ίδιο τρόπο που αναλύει το γραμματικό σύστημα της παραγωγής και της σύνθεσης.

Διακρίνεται σε τρία κεφάλαια: 1. Γενική θεωρία της λεξικής δομής (*A general theory of word structure*) (1-12), 2. Σύνθεση (*Compounding*) (13-57), 3. Παραγωγή και κλίση (*Affixation*) (58-124). Οι επόμενες έντεκα σελίδες περιέχουν τις Σημειώσεις (125-131) και τη Βιβλιογραφία (132-136).

Στο πρώτο κεφάλαιο η συγγραφέας

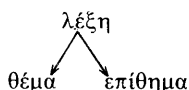
διατυπώνει το γενικό θεωρητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα κινηθεί. Με πολύ ενδιαφέρον βλέπουμε να χαρακτηρίζει τη Μορφολογία ανεξάρτητο τομέα της γραμματικής και να της αποδίδει μια ιδιαίτερη σημασία. Στα δύο τελευταία κεφάλαια ασχολείται με την εφαρμογή της θεωρίας της στην ανάλυση των μορφολογικών διαδικασιών. Χωρίς να παραγνωρίζουμε τη θεωρητική σπουδαιότητα του δευτέρου κεφαλαίου, νομίζουμε ότι ο ιδιάζων χαρακτήρας των αγγλικών συνθέτων που αναλύονται σ' αυτό προϋποθέτει πολύ καλή εξοικείωση με την καθομιλουμένη Αγγλική. Από την πλευρά μας, προτιμάμε το τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου που αναφέρεται στην παραγωγή και στην κλίση γιατί κατά τη γνώμη μας δίνει αρκετές κατευθυντήριες γραμμές για τη μελέτη των αντίστοιχων μορφολογικών διαδικασιών στην Ελληνική.

Σύμφωνα με τη Selkirk η όλη δομή των λέξεων αποτελεί αυτόνομο τομέα γλωσσικής μελέτης που παρουσιάζει τις ίδιες γενικές τυπικές ιδιότητες (formal properties) της συντακτικής δομής και ένα ανάλογο σύστημα νόμων. Γι' αυτό και η συγγραφέας χρησιμοποιεί τον όρο «σύνταξη των λέξεων» (word-syntax) στη θέση του όρου «μορφολογία» (morphology). Για τη διαμόρφωση της θεωρίας της υιοθετεί βασικές έννοιες της «Σύνταξης του τονούμενου X» (\bar{X} syntax). Αυτές είναι: 1. Η θέση ότι η συντακτική κατηγορία είναι ένα ζεύγος (ν {Ψα, Ψβ, ...}) αποτελούμενο από έναν προσδιορισμό ν τύπου ή επιπέδου (type or level specification) αντιπροσωπευτικού του αριθμού των τόνων (bars) της κατηγορίας, καθώς επίσης κι από έναν προσδιορισμό χαρακτηριστικών (feature specification) Ψα, Ψβ, ... όπου Ψ είναι χαρακτηριστικό

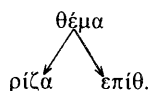
συντακτικό ή μορφολογικό. Έτσι στη σύνταξη του τονούμενου X το σύμβολο X αντιπροσωπεύει το όνομα μιας κατηγορίας O, P, A, κλπ. και ο αριθμός των τόνων το επίπεδο ή τύπο της κατηγορίας. 2. Η θέση ότι κάθε συντακτική κατηγορία κυριαρχεί (dominates) μιας κατηγορίας του ίδιου ονόματος που βρίσκεται σ' ένα αμέσως χαμηλότερο επίπεδο της ιεραρχίας \bar{X} , επομένως όλες οι συντακτικές δομές έχουν «κεφαλή» (head). Στα πλαίσια αυτού του σχήματος η λέξη είναι η κατώτερη κατηγορία (lowest category) της συντακτικής δομής, άρα αποτελεί κατηγορία του μηδενικού τύπου (X^0) και ορίζει ένα σύνολο συντακτικών κατηγοριών X^1, X^2, \dots, X^n , τις υπερκατηγορίες του X που η μεταξύ τους σχέση δίνεται από τον κανόνα $X^n \rightarrow \dots X^{n-1} \dots$

Εφαρμόζοντας τη σύνταξη του τονούμενου X στη μορφολογία, η Selkirk υποστηρίζει ότι κάθε λεξική δομή (word-structure) έχει μια «κεφαλή», ακριβώς όπως συμβαίνει με κάθε συντακτική δομή, η οποία έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με τη δομή στην οποία ανήκει. Κατά τη Selkirk όλες οι μορφολογικές (word-syntactic) κατηγορίες είναι του τύπου «λέξη» ή χαμηλότερες στην ιεραρχία \bar{X} . Για την Αγγλική, η Selkirk υποθέτει μόνο δύο μορφολογικά επίπεδα κατηγορίας. Τη «λέξη» (word) X^0 ή X και τη «ρίζα» (root) X^r ή X^{-1} που είναι μια συμβατική ονομασία για ένα επίπεδο κατηγορίας και δεν έχει καμία σχέση με τον όρο «ρίζα» που αποδεχόμαστε ιστορικά. Για άλλες γλώσσες με πλουσιότερη κλίση, η Selkirk αποδέχεται την ύπαρξη ενός τρίτου επιπέδου, του «θέματος» (stem). Δηλαδή, σύμφωνα με τη θεωρία της θα μπορούσαμε να υποθέσουμε για τη Νεοελληνική τα επίπεδα X^0 (λέξη), X^{-1} (θέμα), X^{-2} (ρίζα). Από προσωπική

όμως μελέτη του θέματος, που στηρίζεται σε εκτενή έρευνα στο χώρο της μορφολογίας, είμαστε της γνώμης ότι και στη Νεοελληνική θα πρέπει να υποστηρίξουμε την ύπαρξη δύο επιπέδων, της «λέξης» κι ενός άλλου, που προτιμάμε να ονομάζουμε «θέμα» αντί για «ρίζα», γιατί ένα πλούσιο κλιτικό σύστημα έχει σχέση περισσότερο με την παραδοσιακή έννοια του θέματος παρά μ' αυτή της ρίζας. Η επιλογή μας ξεκινά από τη διαπίστωση ότι στη γλώσσα μας η δομή των κλιτών λέξεων αναλύεται στη «βάση» (ας την ονομάσουμε «θέμα») και σ' ένα ή περισσότερα επιθήματα.

Μια περαιτέρω ανάλυση του θέματος σε επίπεδο ρίζας και επίθημα

δεν στηρίζεται πουθενά συγχρονικά και θα είχε μόνον ιστορική αξία.

Τα χαρακτηριστικά που παίζουν ρόλο στη μορφολογία είναι αυτά των συντακτικών κατηγοριών [$\pm O$], [$\pm P$], κλπ., καθώς κι αυτά που αποκαλούνται διακριτικά (diacritic features). Μεταξύ των διακριτικών ξεχωρίζουν τα κλιτικά [\pm παρελθόν], [\pm πληθυντικός], κλπ. και τα παραγωγικά [\pm λατινικό], (\pm latinate) (Aronoff 1976) κλπ., χωρίς όμως η διάκρισή τους να σημαίνει ότι υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ κλίσης και παραγωγής. Μια κατηγορία του όλου συστήματος της λεξικής δομής δεν

επαναγράφεται υπό τη μορφή άλλης ή άλλων κατηγοριών που βρίσκονται ψηλότερα στην ιεραρχία X. Αυτός ο περιορισμός δεν ισχύει για τους νόμους της συντακτικής δομής και μ' αυτόν τον τρόπο διαφοροποιούνται από τους νόμους της λεξικής δομής.

Η Selkirk, με τη χρησιμοποίηση της σύνταξης του τονούμενου X στη Μορφολογία, λαμβάνει σοβαρά υπόψη την αρχή της επαναδρομής (recursiveness) των λέξεων. Προϋποθέτει επίσης ότι οι λέξεις, όπως οι φράσεις, έχουν εσωτερική δομή. Υπάρχει όμως και μια σοβαρή αδυναμία που εξασθενεί την όλη θεωρία και αφορά την κατηγορία X^{prosp} (X^{af}). Στο βιβλίο, αυτή η κατηγορία φέρεται σαν ειδική και δεν είναι διατεταγμένη στην όλη ιεραρχία γιατί δεν γίνεται να της ανατεθεί ένας προσδιορισμός *v.* Επομένως, οι ιδιότητες των προσφωμάτων σε σχέση μ' αυτές των στοιχείων που βρίσκονται σε θέση «αδελφής» και «μητέρας» ανάγονται σε επίπεδο απλής συμφωνίας.

Η μορφολογία της Selkirk περιλαμβάνει ένα σύνολο από νόμους επαναγραφής ανεξάρτητους από το περιβάλλον (context free rewriting rules) που όπως και στο μοντέλο των «Aspects»¹ δεν εισάγουν στοιχεία ληκτικών σειρών (terminal strings). Τα τελευταία εισάγονται από μορφολεξικό μετασχηματισμό (morpholexical insertion transformation) και βρίσκονται καταναμεμένα σ' ένα λεξικό ονομαζόμενο «διευρυμένο λεξικό» (extended dictionary). Το λεξικό αυτό περιέχει λήμματα όλων των λεξικών στοιχείων με ιδιάζοντα χαρακτήρα (idiosyncratic). Όλες οι μη προβλέψιμες (unpredictable) πληροφορίες γύρω από ένα πρόσφωμα βρίσκον-

¹ Chomsky, N. (1965) *Aspects of the Theory of Syntax*. M.I.T.

ται καταχωρημένες στο λήμμα του που περιέχει:

α) Την κατηγορία του προσφύματος και όλα τα χαρακτηριστικά του, συντακτικά και διακριτικά.

β) Το πλαίσιο υποκατηγοριοποίησης.

γ) Τη φωνολογική του παράσταση μαζί με όλες τις ιδιόζουσες φωνολογικές του ιδιότητες.

δ) Τη σημασία του (συνήθως χαρακτηρίζει το είδος της λειτουργίας του).

Μετά τη Lieber (1980), η Selkirk έρχεται να καταχωρήσει τα προσφύματα στο λεξικό, διαχωρίζοντας έτσι τη θέση της από τους Aronoff (1976) και Kiparsky (1982) που επιμένουν να τα παρουσιάζουν σαν στοιχεία που εισάγονται από νόμους σχηματισμού λέξεων. Νομίζουμε ότι για τα περισσότερα προσφύματα που είναι φορείς πληροφοριών σημασιολογικού και φωνολογικού περιεχομένου, δύσκολα θα μπορούσε κανείς να αμφισβητήσει τη λημματική τους υπόσταση. Υπάρχουν όμως και προσφύματα που στερούνται σημασίας (*cran-* της λέξης *cranberry*). Ίσως γι' αυτό θα έπρεπε να εξετασθεί η περίπτωση να εισάγονται από νόμους, διαφοροποιώντας τα κατ' αυτόν τον τρόπο από τα προηγούμενα, που αδιαφιλονίκητα διεκδικούν ένα μέρος από τη σημασία της λέξης της οποίας αποτελούν συστατικό.

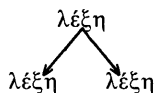
Σύμφωνα με τη θεωρία της Selkirk τα λήμματα και οι νόμοι της λεξικής δομής βρίσκονται στο λεξικό το οποίο αποτελεί ξεχωριστό τομέα της γραμματικής και διακρίνεται σε τμήματα. Οι λέξεις που απαντώνται ελεύθερα μαζί με τον κατάλογο των εξαρτημένων μορφημάτων (*bound morphemes*) αποτελούν το «διευρυμένο λεξικό». Οι νόμοι της λεξικής δομής, που για την Αγγλική προϋποθέτουν διφωείς (*binary*)

δομές, περιέχονται σ' ένα δεύτερο τμήμα. Και τα δύο τμήματα απαρτίζουν τον πυρήνα της λεξικής δομής του λεξικού ή αλλιώς τη μορφολογική βάση του που είναι και το αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Για τη Selkirk, οι νόμοι της λεξικής δομής εκφράζουν τις αντιλήψεις (*intuitions*) που οι ομιλητές έχουν για τη δομή των λέξεων της γλώσσας τους, αλλά δεν αναπαράγουν κάθε φορά τις λέξεις που χρησιμοποιούνται. Επομένως, λειτουργούν σαν πλεοναστικοί και καθορίζουν το σωστό σχηματισμό (*well formedness*) των λεξικών τεμαχίων. Η δε περιοριστική αρχή «για κάθε λέξη της γλώσσας πρέπει να υπάρχει μία παραγωγή μέσω των νόμων της λεξικής δομής αυτής της γλώσσας» επιτρέπει την ίδια μεταχείριση σε υπαρκτές και πιθανές λέξεις. Για την ύπαρξη του καταλόγου των υπαρκτών λέξεων θα διαφωνήσουμε με τη Selkirk. Θα προτιμούσαμε να συμφωνήσουμε με τον Kiparsky (1982) που θεωρεί ότι η έννοια της υπαρκτής λέξης δεν είναι απόλυτα ξεκαθαρισμένη. Ο ίδιος καταχωρεί στο λεξικό λήμματα θεμάτων ενώ τα προσφύματα κατά τη γνώμη του εισάγονται βάσει νόμων κατά τη διάρκεια παραγωγής λέξεων που είναι και υπεύθυνοι για κάθε πληροφορία σχετικά μ' αυτά.

Στο μοντέλο της Selkirk η διάταξη μεταξύ προσφύματων και αυτή μεταξύ συνθέτων και προσφύματων απορρέει από τις γενικές ιδιότητες της μορφολογικής δομής μιας γλώσσας, καθώς κι από τον ιδιόζοντα χαρακτήρα των μορφημάτων τους. Η μορφολογική δομή ορίζεται από την ανάλυση των μορφολογικών κατηγοριών και των σχέσεών τους. Χαρακτηρίζεται δε από ένα σύστημα νόμων λεξικής δομής ανεξάρτητων από το περιβάλλον που χωρίς την τήρηση ορισμένης σειράς αναπαρά-

γουν μη τελικά σύμβολα (non terminal symbols) αλλά δεν εισάγουν υλικό στις τελικές σειρές (terminal strings). Το σύστημα των νόμων με τη βοήθεια καθολικών συμφωνιών (universal conventions) όπως είναι η αρχή της διοχέτευσης (percolation)² ορίζει το σύνολο των επιτρεπτών καλά σχηματισμένων δομών μιας γλώσσας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου η συγγραφέας προχωρεί σε μια ανάλυση των συνθέτων και αποδεικνύει ότι ένα σύνθετο έχει το ίδιο επίπεδο κατηγορίας με τα συνθετικά του. Στην περίπτωση της Αγγλικής, ο τύπος κατηγορίας που παίζει το ρόλο στη σύνθεση είναι αυτός της «λέξης». Επομένως τα εγγενή αγγλικά σύνθετα (native compounds) έχουν τη γενική δομή

π.χ. *runaway*.

Στο τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου εξετάζονται η παραγωγή και η κλίση βάσει της κεντρικής ιδέας ότι παραγωγή, κλίση και σύνθεση αποτελούν μέρος του ίδιου υποσυστήματος της γραμματικής. Μ' άλλα λόγια, οι νόμοι υπεύθυνοι για την παραγωγή και την κλίση έχουν τις ίδιες ιδιότητες (formal properties) μ' αυτούς της σύνθεσης. Όπως και για τα σύνθετα, ένα σύστημα νόμων ανεξάρτητων από το περιβάλλον αναπαράγει τις λέξεις μέσω της παραγωγής και της κλίσης. Η Selkirk δέχεται την κλίση σαν μορφολογική διαδι-

κασία χαρακτηριζόμενη από ένα σύνολο νόμων της μορφής

$$\begin{array}{l} N \rightarrow N Y^{af} \\ V \rightarrow V Z^{af} \text{ (περίπτωση α)} \end{array}$$

ή της μορφής

$$N \rightarrow N Y^{af}_{[m.pl.]}$$

$$V \rightarrow V Z^{af} \left\{ \begin{array}{l} m \text{ pers.} \\ m \text{ tense} \\ m \text{ pl.} \end{array} \right.$$

(περίπτωση β).

Η Selkirk παραδέχεται ότι το αγγλικό σύστημα είναι πολύ φτωχό για να αποφασίσει κανείς αν τα προσφύματα φέρνουν μαζί τους στους νόμους τα χαρακτηριστικά τους από το διευρυμένο λεξικό (περ. α), η αν οι νόμοι της λεξικής δομής έχουν τη δύναμη να αναφέρουν τα διακριτικά χαρακτηριστικά (περ. β). Σε μια άλλη γλώσσα όμως, όπου η κλίση είναι πιο πλούσια, ο μορφολογικός τομέας πρέπει να είναι ικανός να εκφράζει τη διάταξη (distributional properties) των κλιτικών προσφύματων και των διακριτικών χαρακτηριστικών τους μέσα στη λέξη. Κι αυτό κατά τη Selkirk επιτυγχάνεται κατά ένα μέρος από τους ίδιους τους νόμους που αναπαράγουν δομές στις οποίες τα προσφύματα καταχωρημένα στο διευρυμένο λεξικό με τα ειδικά χαρακτηριστικά τους μπορούν να εισαχθούν μόνον αν τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης θέσης στο νόμο το επιτρέπουν. Έτσι ένα πρόσφυμα μαρ-

² (σ. 76) Εάν ένα στοιχείο σε θέση «κεφαλής» έχει ένα χαρακτηριστικό [aFi], $a \neq u$, τότε το στοιχείο σε θέση «μητέρας» πρέπει να χαρακτηρίζεται από [aFi] και αντίστροφα.

Εάν ένα στοιχείο που δεν βρίσκεται σε θέση «κεφαλής» έχει ένα χαρακτηριστικό [bFj] και η «κεφαλή» χαρακτηρίζεται από [uFj], τότε ο κόμβος σε θέση «μητέρας» πρέπει να έχει το χαρακτηριστικό [bFj].

καρισμένο για [α πληθ.] παίρνει τη θέση πρόσφ. [α πληθ.] η οποία δεν μπορεί να καλυφθεί από ένα άλλο πρόσφυμα μαρκαρισμένο [β πληθ.]. Δηλαδή για τη συγγραφέα η κλίση μιας γλώσσας όπως είναι η Ελληνική αναπαράγεται από τους νόμους της περίπτωσης β. Από προσωπική πείρα θα συμφωνήσουμε απόλυτα μ' αυτή την αντίληψη για την κλίση. Ένας νόμος της περίπτωσης β, όπου εκφράζονται η διάταξη και οι ιδιότητες των κλιτικών προσφυμάτων, μας επιτρέπει να αναλύσουμε καλύτερα τους κλιτούς τύπους και την τυχόν επίδραση ενός προσφύματος επί του άλλου. Έτσι, σε ένα ρηματικό τύπο, το επίθημα *θik* (αγαριθικά) που εκφράζει το +τέλειο στο ρηματικό σύστημα της Νέας Ελληνικής (Γ. Μπαμπινιώτη, *Το Ρήμα της Ελληνικής*, Αθήνα 1972) δεν μπορεί να καταλάβει τη θέση πρόσφ. [+τελ.], ενώ η επόμενη θέση καθορίζεται από το νόμο σαν πρόσφ. [+παρελθόν]. Στην αντίθετη περίπτωση που ο νόμος δεν προσδιορίζει το χαρακτήρα της συγκεκριμένης θέσης (περ. α) αυτό θα φαινόταν εντελώς τυχαίο.

Στο τμήμα 3.3. του τρίτου κεφαλαίου που αναφέρεται στην παραγωγή η Selkirk διακρίνει τα αγγλικά παραγωγικά προσφύματα σε δύο τάξεις. Υποθέτοντας για την αγγλική λεξική δομή δύο τύπους κατηγοριών, τη «λέξη» και τη «ρίζα» επιτυγχάνει διάκριση των προσφυμάτων σ' εκείνα που υποκατηγοριοποιούνται για κατηγορίες του τύπου «ρίζα» (τάξη 1) και σ' εκείνα που υποκατηγοριοποιούνται για κατηγορίες του τύπου «λέξη» (τάξη 2). Η κυριώτερη διαφορά των δύο τάξεων των προσφυμάτων έγκειται στο γεγονός ότι αυτά της πρώτης τάξης συμμετέχουν ενεργά στη ρύθμιση του τονικού σχήματος (stress pattern) της λέξης (*al*

: *accidental*), ενώ εκείνα της δεύτερης τάξης μένουν ουδέτερα (*less: helpless*). Υπάρχουν και προσφύματα που ανήκουν και στις δύο τάξεις (*un: [-Aⁿ]*, όπου n: «λέξη» ή «ρίζα»). Αυτή η ιδιότητά τους εκφράζεται από το πλαίσιο υποκατηγοριοποίησης στο οποίο μένει απροσδιόριστο το επίπεδο της κατηγορίας για την οποία το πρόσφυμα υποκατηγοριοποιείται. Η υποκατηγοριοποίηση επιτρέπει στα προσφύματα να επιλέγουν ανάμεσα στους διάφορους τύπους των μορφολογικών κατηγοριών, εξασφαλίζοντας έτσι και την κατάλληλη διάταξή τους στις λέξεις.

Η δουλειά της Selkirk συμβάλλει στην εξέλιξη της μελέτης της μορφολογίας στα πλαίσια της μετασχηματιστικής σχολής. Το μοντέλο της έχει συνοχή και ένα ανάλογο του έχει δοκιμασθεί με επιτυχία στη σύνταξη. Ίσως όμως το πλεονέκτημα της χρησιμοποίησης ίδιου τρόπου ανάλυσης σε σύνταξη και μορφολογία να αποτελεί συγχρόνως και αδυναμία δεδομένου ότι η Μορφολογία θεωρείται ανεξάρτητος τομέας μελέτης με δικούς της νόμους και μηχανισμούς. Παρ' όλα αυτά, το μοντέλο της Selkirk προσφέρεται καλύτερα από άλλα (Aronoff 1976) για τη μορφολογική ανάλυση της Ελληνικής: η δυνατότητά του να μελετά την κλίση κατά τον ίδιο τρόπο με την παραγωγή του εξασφαλίζει σίγουρη επιτυχία, τουλάχιστον σε γλώσσες με πλούσιο κλιτικό σύστημα.

Αγγ. Ράλλη - Χατζηπαναγιώτου

Βιβλιογραφία

- Aronoff, M. (1976). *Word Formation in Generative Grammar*. Ling. Inqu. Monograph 1. M.I.T. Press.
- Bresnan, J.W. (1979). «Polyadicity: Part 1 of a theory of lexical Rules and Representations», in *Lexical Grammar* Hoekstra, Van der Hulst, Moorgat eds.
- Bresnan, J.W. (1982b). *The Mental Representation of Grammatical Relations*. M.I.T. Press.
- Dell, F. and E.O. Selkirk (1978). «On a morphologically Governed Vowel Alternation in French», in *Recent Transformational Studies in European Languages*. Ling. Inqu. Mon. 3. M.I.T. Press
- Jackendoff, R. (1975). «Morphological and Semantic Regularities in the Lexicon», *Language* 51, 639-671.
- Jackendoff, R. (1977). *X Syntax: A Study of Phrase Structure*. Ling. Inqu. Mon. 2. M.I.T. Press
- Kiparsky, P. (1982). *Lexical Phonology and Morphology*. (unpublished version).
- Lapointe, (1980). *A Theory of Grammatical Agreement*. Doct. Diss. University of Massachusetts, Amherst.
- Lieber, R. (1980). *On the Organisation of the Lexicon*. Doct. Diss. M.I.T. Cambridge Massachusetts.
- Lieber, R. (1983). «Argument Linking and Compounds in English», *Ling. Inqu.* Vol. 14, n. 2, 251-285.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1972). *Το Ρήμα της Ελληνικής*. Αθήνα.
- Ἀριστοφάνη Στ. Σαββίδη. Ἡ ἀρχαία προφορά, ἡ περιγραφή αὐτῆς ἀπὸ τὸν Διον. τὸν Ἀλικαρνασσεά καὶ ἡ Ποντιακὴ διάλεκτος. Ἀθήναι, 1983, σελ. 477.
- Τὸ πρόβλημα τῆς προφορᾶς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἔχει ξανάρθει στὸ προσκήνιο τὰ τελευταῖα χρόνια, μόνο πού οἱ ἀσχολούμενοι μ' αὐτὸ δέν εἶναι εἰδικοί γλωσσολόγοι, ἀλλὰ εὐπαιδευτὰ ἠλικιωμένα ἄτομα μέ κλασσικὴ παι-

δεία. Ἔτσι, μετὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ τὴ δραστηριότητα τοῦ Διεθνoῦς Ὁμίλου Ἑλληνιστῶν μέ πρόεδρο τὸν Πόντιο κ. Ἰωσήφ Πενλιάδη (ἔμπορο), ἕνας ἄλλος Πόντιος, ὁ οἰκονομολόγος κ. Ἀριστοφάνης Σαββίδης, ἔρχεται νὰ ἀσχοληθῆ μέ τὴν προφορὰ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς στὸ κρινόμενον ἐδῶ βιβλίον του.

Ὁ κ. Σαββίδης ἔχει νὰ μᾶς πεῖ πολλά καὶ ἐνδιαφέροντα πράγματα πᾶνω σὲ προβλήματα τῆς προφορᾶς τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν διαλέκτων καὶ πᾶνω στὸν τρόπο πού τὰ ἐρμηνεύουν οἱ γλωσσολόγοι. Συζητεῖ προταθεῖσες καὶ ἀμφισβητούμενες (ἀπὸ τὸν ἴδιον ἢ καὶ ἀπὸ ἄλλους) ἐρμηνεῖες φωνητικῶν, ἰδιαιτέρως φωνηεντικῶν, φαινομένων καὶ προσπαθεῖ νὰ διαφωτίσῃ νεοελληνικά διαλεκτικά φαινόμενα, κυρίως ποντιακά, μέ βάση τὴν προφορὰ τῆς ἐλληνικῆς στοὺς ἀρχαίους χρόνους. Τίς φθολογικὲς ἀπόψεις του τίς στηρίζει σὲ ἀρχαῖες περιγραφές τῶν ἐλληνικῶν φωνηέντων (ἀπὸ τὸν Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεά), σὲ μαρτυρίες ἀρχαίων πηγῶν, σὲ σχόλια καὶ παρατηρήσεις νεωτέρων Ἑλλήνων γλωσσολόγων (κυρίως τῶν καθηγητῶν Γ. Χατζιδάκη καὶ Γ. Κουρμούλη) καὶ στὴ δική του συλλογιστικὴ πού ξεκινᾷ ἀπὸ ποντιακά κατὰ τὸ πλεῖστον φωνητικά φαινόμενα. Φαίνεται ὅτι ἔχει κάνει τεράστια ἀποδελτιωτικὴ ἐργασία καὶ ὅτι διαθέτει, ὡς ἐκ τούτου, πλουσιώτατο ἀρχεῖο λέξεων καὶ γλωσσικῶν φαινομένων τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων ἐλληνικῶν διαλέκτων. Ἐν τούτοις ἡ τεκμηρίωσι τῶν ἀπόψεῶν του παρουσιάζεται ἐλλιπὴς στὸ σύγγραμμά του καὶ συχνὰ ἐσφαλμένη λόγω μεγάλων γλωσσογεωγραφικῶν κενῶν πού παρουσιάζει. Τὰ κενὰ αὐτὰ ὀφείλονται στὸ ὅτι ὁ σ. δέν ἐξεμεταλλεύθη τὸν πλοῦτον τοῦ ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς νέας ἐλληνι-

κῆς γλώσσης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐπί πλέον ἡ βιβλιογραφία πού παρέχει στό τέλος τοῦ βιβλίου του εἶναι πολύ πενιχρά, ἰδίως σέ νεοελληνικές διαλεκτολογικές μελέτες, ἐνῶ τά σύγχρονα ξένα φθογγολογικά συγγράμματα ἀπουσιάζουν ἀπό αὐτήν.

Τό κρινόμενο βιβλίο εἶναι, δυστυχῶς, ἀρκετά δύσχρηστο. Ὁ τρόπος παρουσιάσεως τῆς ὕλης καί ἡ τυπογραφικά κακή ἐμφάνισί του μειώνουν τήν ἀξία του γιατί καθιστοῦν δύσκολη τήν παρακολούθησι τῶν ἰδεῶν τοῦ σ. ἀπό τόν ἀναγνώστη. Τά χωρία συγγραφέων (οἱ παραπομπές π.χ. στά ἔργα τοῦ Γ. Χατζιδάκη εἶναι ἀφθονες καί ἐκτενείς) δέν μπαίνουν μέσα σέ εἰσαγωγικά καί ὁ ἀναγνώστης δύσκολα διακρίνει τί ἀνήκει στόν σ. τοῦ βιβλίου καί τί στό σύγγραμμα τοῦ ὁποῖο ἐπικαλεῖται ὁ σ. εἰς ἐπίρρωσι τῶν λεγομένων του. Ἡ στίξι μπαίνει ἐντελῶς ἀναρχικά, πλάγια τυπογραφικά στοιχεῖα, πρὸς ὑπογράμμισι τῶν λέξεων — παραδειγμάτων, εἶναι ἀνύπαρκτα, οἱ βραχυγραφίες συγγραμμάτων πολύ φορτικά δοσμένες μέσα στό κείμενο¹, οἱ σημειώσεις τῶν διαφόρων κεφαλαίων ἔχουν συγκεντρωθεῖ στό τέλος τοῦ τόμου ἀντί νά μποῦν στίς ἀντίστοιχες σελίδες τοῦ κειμένου. Νομίζω ὅτι θα χρειαζόταν κάποιο σφίξιμο τοῦ κειμένου, πού θά τό ἔκανε πιό εὐληπτο, ἀλλά ταυτόχρονα θά μείωνε καί τόν ὄγκο τοῦ βιβλίου.

Μέ τίς ἀπόψεις τοῦ σ. πάνω στά διάφορα θέματα φωνητικῆς πού ἀναπτύσσει στό βιβλίο του θά μπορούσε νά συμφωνήσῃ ἢ νά διαφωνήσῃ κατενός². Θά χρειαζόταν πράγματι ἄλλος

ἓνας τόμος μέ τόν ἴδιο ἀριθμό σελίδων, ἂν θέλαμε νά συζητήσουμε μία πρὸς μία τίς ἀπόψεις αὐτές καί νά σχολιάσουμε ἓνα πρὸς ἓνα τά παραδείγματα πού προσκομίζει ἀπό τήν ἀρχαία καί τή νεωτέρα ἐλληνική (συχνά καί ἀπό τήν μυκηναϊκή) γιά νά τίς στηρίξῃ. Γιά νά ἐλκύσω τό ἐνδιαφέρον τῶν ἐδικῶν ἀναφέρω ἐδῶ τό περιεχόμενο τοῦ ἔργου:

Τό βιβλίο διαιρεῖται οὐσιαστικά σέ δύο μέρη. Τό πρῶτο (μέχρι τῆ σελ. 274) ἀφορᾷ στήν ἀρχαία ἐλληνική καί τίς διαλέκτους τῆς: περιγράφονται τά χαρακτηριστικά τῆς καθεμιᾶς καί ἀναφέρονται οἱ ἀντίστοιχοι διαλεκτισμοί πού μᾶς ἔχει παραδώσει ὁ Ἡσύχιος, περιγράφεται καί ἐρμηνεύεται ἡ ἀρχαία ἐλληνική προφορά ὅπως μᾶς ἔδωσε ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ἀναγράφονται ἐπιβιώσεις ἀρχαίων ἐλληνικῶν φωνητικῶν φαινομένων στή νέα ἐλληνική καί τίς νεοελληνικές τοπικές διαλέκτους, ἀκολουθεῖ ἰδιαίτερο κεφάλαιο γιά τοὺς λόγους τῶν φωνητικῶν μεταβολῶν, ἀναπτύσσονται σέ χωριστά κεφάλαια τά «περί τοῦ ἰωνικοῦ -η» καί τά «περί τῆς δασείας» (ὅπου καί οἱ ἀπόψεις τοῦ σ. γιά τό δίγαμμα) καί τέλος δίνεται μία ἐκτενής ἀνάπτυξι τῶν φαινομένων τῆς κοινῆς ἀττικῆς διαλέκτου. Τό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου (σελ. 275-410) ἀποτελεῖ πραγματεία περί τῆς ποντιακῆς διαλέκτου: τά πρῶτα κεφάλαιά του (σελ. 277-321) ἀφιερώνονται σέ γενικές πληροφορίες περί Πόντου καί Ποντίων καί στίς μετακινήσεις καί ἐγκαταστάσεις Ποντίων σέ διάφορα μέρη τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου, ὅπως τίς εἰκά-

¹ Ἄς ἀφήσωμε ὅτι ὁ πίνακας βραχυγραφικῶν ἔπρεπε νά μπεῖ στήν ἀρχή τοῦ βιβλίου.

² Γιά νά δώσω λίγα παραδείγματα: προσωπικῶς συμφωνῶ μέ ὅσα λέει ὁ σ. στήν σελ. 186 γιά τά ποντιακά ἄ καί ὁ, δέν

συμφωνῶ ὅμως μέ ὅσα γράφει γιά τό καί νά ὡς προερχόμενο ἀπό τό ἀρχ. *aikēn* (σελ. 34) καί δέν ἀσπάζομαι ὅσα γράφει (σελ. 465-6) σχετικά μέ τό *νέ -vai*.

ζομε (κατά τόν σ.) από διάφορα «ποντιακά» γλωσσικά φαινόμενα, δηλ. από φαινόμενα κοινά στην ποντιακή και στις διαλέκτους άλλων ελληνικών τόπων. Πρέπει να σημειωθεί ότι στις συγκρίσεις του αὐτῆς ὁ σ. συχνά υπερβάλλει λόγω τῶν γλωσσογεωγραφικῶν κενῶν πού παρουσιάζει, ὅπως εἶπα καί στην ἀρχή, τό ὑλικό του³.

Ἔτσι π.χ. χαρακτηρίζει «ποντιακά» φαινόμενα πού ἔχουν εὐρύτερη ἐξωποντιακή γεωγραφική ἐξάπλωσι. Ἐπί τῆ εὐκαιρία πρέπει νά τονισθῆ ὅτι ἡ ἀνεύρεσι ὠρισμένων λέξεων ἢ τύπων ἰδιωματικῶν σέ περισσότερα τοῦ ἑνός μέρη, πού ἀπέχουν ἀρκετά τό ἕνα ἀπό τό ἄλλο, δέν ὑποδηλοῖ πάντοτε μετακίνησι πληθυσμοῦ (σάν σχέσι γλωσσικῆς μητροπόλεως μέ ἀποικία) καί ἐπίδρασι στην γλῶσσα τῶν ντόπιων μιᾶς περιοχῆς ἰδιωματικῶν στοιχείων πού ἔφεραν μαζί τους εὐάριθμοι ἐπήλυδες. Γιά παράδειγμα τά *μεθῶ, κλειῶ, σειῶ*, κλπ. τῆς Λεντεκάδας (Μεσσηνία) δέν εἶναι μόνο κρητικοί τύποι⁴ οὔτε μπορεῖ νά ὀφείλεται ἡ παρουσία τους στή Λεντεκάδα στό ὅτι μπορεῖ νά ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ τρεῖς-τέσσερις Κρήτες πρόσφυγες μετά ἀπό κάποιον ξεσηκωμό τῆς μεγαλονήσου.

Ἡ κεντρική ἰδέα τοῦ κ. Σαββίδη

στό κρινόμενο ἔργο του εἶναι ὅτι (πρᾶγμα ἤδη γνωστό καί ἀναμφισβήτητο!) οἱ ἀρχαῖες φωνητικές ἐπιβιώσεις στίς σημερινές ἐλληνικές διαλέκτους μαζί μέ τίς περιγραφές τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν μᾶς βοηθοῦν νά ἀναπαραστήσουμε, ἔστω κατά προσέγγισι, τήν ἀρθρωτική καί ἀκουστική φύσι τῶν φωνηέντων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς. Ὁ κ. Σαββίδης θεωρεῖ τά μακρά φωνήεντα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σάν ἕνα εἶδος ἰωτισμένων φωνηέντων καί ὀδηγεῖται στό συμπέρασμα αὐτό ἀπό ὠρισμένες φωνηεντικές ἢ συμφωνικές πραγματώσεις στίς νεοελληνικές διαλέκτους, ὅπως τήν ρηματική κατάληξι τοῦ (γ' προσ.) παρατατικοῦ *-ειε* (π.χ. ἐπορπάτε *ε* ἀντί περιεπάτε = περπατοῦσε ἢ περπάτατε), τό λεγόμενο εὐφωνικό *γι* (π.χ. ἡ *γι* - Ἄργυρη = ἡ Ἄργυρη) κλπ. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δηλ. εἶχαν δύο σειρές φωνηέντων, γιωτισμένα (μακρά) καί μή γιωτισμένα (βραχέα), ὅπως σήμερα οἱ Ρῶσοι ἔχουν τή σειρά ε, α, ο, υ (πρόφ. ε, α, ο, ου) παράλληλα μέ τή γιωτισμένη ε, R, ě, ю (πρόφ. γιε για, γιο, γιου). Περίεργο πῶς δέν μνημονεύει ρητά αὐτόν τόν παραλληλισμό ὁ κ. Σαββίδης. Καί ἄλλες ὁμως ἐρμηνεῖες φωνηεντικῶν τροπῶν ὅπως τίς ἐκθέτει ὁ σ. θυμίζον ἀνάλογα φαινόμενα συγ-

³ Ἡ ἀσυνίζητη ὀνομαστική κατάληξι *-εα* δέν εἶναι μόνο στόν Πόντο καί τή Βόρ. Ἡπειρο (σελ. 312) ἢ μόνο στή Μάνη, Βόρ. Ἡπειρο καί Μέγαρα (σελ. 326), τό *γι* προφέρεται *χι* στίς λέξεις πού δίνονται σάν παράδειγμα (σελ. 131) σ' ὅλη τήν Ἑλλάδα κι ὄχι μόνο στά Γρεβενά (!), τά *μεθῶ, κλειῶ, σειῶ* εἶναι παγκρήτιοι τύποι, μόνον ἔτσι λέγονται καί σήμερα ἀκόμη στή μεγαλονήσο (σελ. 320), τό *ουάκοι* ἀντί Λάκκοι (σελ. 327) μόνο σέ τρία-τέσσερα χωριά τῆς Κρήτης ἀκούγεται ἔτσι καί τό *καουῶ ἀχουάδι* (ἴδια σελίδα) προφέρεται ἔτσι μόνο στό χωριό Φιλότης τῆς Νάξου,

τό *ἱεράς*, καί συχνά καί τό *βασιλέας*, ἀκούγονται ὄχι μόνο στήν ποντιακή διάλεκτο, ἀλλά καί στήν κοινή νεοελληνική. Ἄς σημειωθῆ ὅτι ὁ τύπος *κατέ(ν)* (σελ. 264) δέν εἶναι κρητικός. Οἱ Κρητικοί λένε *κατένε* σέ ὅσα μέρη τῆς Κρήτης δέν λένε *κατέχουνε*. Τό χωριό *Ζήρος* (ἢ) κάνει γενική τῆς *Ζήρου* καί ὄχι *Ζηροῦ* (σελ. 305) καί τό χωριό *Καλέσα* (τά) κάνει γενική τῶν *-Καλεσῶ* καί ὄχι τῆς *Καλέσας* (σελ. 307). Καί σταματῶ σ' αὐτά μόνο.

⁴ Συναντῶνται σ' ὅλα τά νησιά τοῦ νότιου Αἰγαίου καί σέ μεγάλη ἔκτασι τῆς Πελοποννήσου.

χρόνων μας ευρωπαϊκών γλωσσών, που είναι άπορροια της διαχρονικής τους εξέλιξης (φαινόμενα της ισπανικής, της όλλανδικής κ.ά. γλωσσών). Δέν κάνει όμως — έλλείπει γνώσεως της σχετικής βιβλιογραφίας, όπως πιστεύω⁵ — μνεία αυτών των παραλλήλων εξελίξεων, που συχνά θά έρχόντουσαν σέ επίρρωσι των απόψεών του. Έπίσης μάταια αναζήτησα στίς σελίδες του τόμου μνεία του όρου *ερασμιακή* προφορά της αρχαίας έλληνικής, αν και ή προφορά που δέχεται ό κ. Σαββίδης για τά αρχαία έλληνικά φωνήεντα, διφθόγους και σύμφωνα δέν άφίσταται και πολύ από αυτήν που διακήρυξε ό Έρασμος⁶.

Άπό τή γενική αυτή παρουσίασι του έργου του κ. Σαββίδη δέν θά πρέπει νά παραλείψω νά τονίσω ότι ιδιαίτερη ευαισθησία παρουσιάζει ό σ. στό ζήτημα της σημασίας του F (δίγαμμα). Είναι πολύ ενδιαφέρουσες οι σχετικές απόψεις του και είναι κρίμα που δέν έρευνησε σχετικά στό άρχείο του Έστορικού Λεξικού, όπου θά εύρισκε πολλά παραδείγματα από τις νεοελληνικές διαλέκτους που θά τον βοηθούσαν στά συμπεράσματά του, π.χ. παραδείγματα τροπής του ύπερωϊκού λ σέ ου και στή συνέχεια σέ β, σέ χ και σέ κ άκόμη, σέ μακεδονικά - θρακικά ιδιώματα.

Τελειώνοντας θά συνιστοῦσα στόν

σ. νά εκθέση ό ίδιος προφορικά σέ διάλεξι του ένώπιον ειδικών γλωσσολόγων (γιατί όχι ένώπιον της Γλωσσικής Έταιρείας των Άθηνών) τις άπόψεις και τά συμπεράσματα της κολοσσιαίας εργασίας του πάνω στόν έλληνικό φωνηεντισμό, ώστε νά άκουσθουν οι σχετικές γνώμες των ειδικών πάνω στίς διαφορες φάσεις της έλληνικής γλωσσικής διαχρονίας.

Νικ. Γ. Κοντοσόπουλος

Μανόλη Πιτυκάκη. Τό γλωσσικό ιδίωμα της ανατολικής Κρήτης. Τόμ. Α' (α-λ) σελ. 566 και τόμ. Β' (μ-ω) σελ. 575-1251. Άθήνα (χωρίς χρονολογία) (1983).

Μέ τον παραπάνω κάπως παραπλανητικό (άφου δέν πρόκειται για γενική διαπραγματεύσι του ανατολικοκρητικού ιδιώματος, αλλά μόνο για τό λεξιλόγιό του) τίτλο κυκλοφόρησε πρόσφατα¹ τό δεύτερο κρητικό λεξικό που διαθέτει ή έλληνική διαλεκτολογική βιβλιογραφία. Τό πρώτο, βέβαια, είναι τό έπτάτομο έργο του φιλόλογου Γ. Ε. Παγκάλου, που κι εκείνο φέρει παρεμφερή τίτλο: Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης. Άπό τούς έπτά τόμους του έργου εκείνου, ό πρώτος, που δικαιολογεί κάπως τον γενικό τίτλο του έργου αναφέρεται σέ λεπτομερή περιγραφή της κρητικής διαλέκτου, ό έβδομος άποτελεί λαογραφική συλλογή και οι άλλοι πέντε περιλαμβάνουν τό λεξιλόγιο της διαλέκτου. Ό Μαν. Πιτυκάκης και ό Γ. Πάγκαλος κατήγοντο από τήν έπαρχία Μεραμπέλου του νομού Λασιθίου και είχαν ως βάσι στήν

⁵ Πρόχειρα θά συνιστοῦσα στόν σ. τή μελέτη των σελ. 183-373 του έργου του Maurice Grammont "Traité de Phonétique" (6η έκδ. Παρίσι 1960), όπου πλῆθος παραδειγμάτων όμοίων μέ τά έλληνικά φαινόμενα, εξέλιξεων και παθών φωνηέντων και συμφώνων από πολλές γλώσσες και διαλέκτους της Εύρώπης.

⁶ Χτυπητό παράδειγμα ή λ. έννοια, έννόια περίπου κατά τον κ. Σαββίδη (σελ. 105).

¹ Τό έργο εξέδόθη μετά τον θάνατο του συγγραφέως, μέ τήν φροντίδα της συζύγου του.

έργασία τους τό μεραμπελιώτικο γλωσσικό ιδίωμα. Ὁ Γ. Πάγκαλος εἶχε συγκεντρώσει ὕλικό καί ἀπό ἄλλα διαμερίσματα τῆς Κρήτης καί, σχεδόν πάντοτε, δηλώνει τήν γεωγραφική προέλευσι τῶν λέξεων τοῦ Λεξικοῦ του. Δέν παύει ὅμως τό ὕλικό αὐτό νά ἔρχεται σάν ἡσσον συμπλήρωμα τοῦ μεραμπελιώτικου λεξιλογίου. Ὁ Μαν. Πιτυκάκης μᾶς δίνει τό λεξιλόγιο «τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης», ἀλλά δέν σημειώνει τήν γεωγραφική προέλευσι τοῦ ὕλικου του. Καί εἶναι ἀλήθεια ὅτι τό ιδίωμα τοῦ Μεραμπέλου δέν παρουσιάζει μεγάλες διαφορές ἀπό τή γλῶσσα τῶν ὑπόλοιπων διαμερισμάτων τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης, παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ὑπάρχουν λεξιλογικές διαφορές, ὅπως ὑπάρχουν καί μορφολογικές καί φωνητικές, στόν χῶρο πού ἐκτείνεται ἀπό τόν Ψηλορείτη μέχρι τή Σητεία καί οἱ διαφορές αὐτές ἔπρεπε νά σημειώνονται σ' ἕνα λεξικό τῆς διαλέκτου «τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης». Στά λήμματα τοῦ Πιτυκάκη εὐκόλα ἐπισημαίνει ὁ γνώστης τῆς κρητικῆς γλωσσικῆς πραγματικότητος ποιά ἔχουν εὐρύτερη καί ποιά περισσότερο περιορισμένη γεωγραφικά διάδοσι, πού ὅμως ὁ λεξικογράφος τήν ἔχει ἀποσιωπήσει στίς περισσότερες περιπτώσεις². Ἄς σημειωθῆ ὅτι τόσο ὁ Πιτυκάκης ὅσο καί ὁ Πάγκαλος καθῶς

καί ὄλοι οἱ ἐπαρχιακοί λεξικογράφοι συχνά δέν ἔχουν σαφῆ ἰδέα τῆς ἐξῆ ἀπό τήν περιοχὴ τους διαδόσεως ὀρισμένων λέξεων. Ἔτσι ἀρκετές λέξεις πού εἶναι κοινές στοὺς Πανέλληνες τίς χαρακτηρίζουν ὡς τοπικές τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τους.

Ὁ Μαν. Πιτυκάκης στήν Εἰσαγωγή τοῦ ἔργου του (τόμ. Α', σελ. 12-16) μιλάει γιά τήν προφορά τῆς κρητικῆς διαλέκτου. Τό θέμα αὐτό εἶναι πολύ σοβαρό καί κανεὶς δέν ἔχει δώσει τήν δέουσα σημασία στοὺς κρητικούς ἰδιωματικούς φθόγγους σέ παρόμοιες λεξικογραφικές ἐργασίες. Οἱ περιγραφές πού κάνουν οἱ μὴ εἰδικοί ἀπέχουν ἀρκετά ἀπό τήν πραγματικότητα καί ἀπό τόν σκόπελο αὐτό δέν μπόρεσε νά ξεφύγει οὔτε ὁ Πιτυκάκης: περιγράφει ὠραῖα τίς ἀποκλίσεις ἀπό τήν κρητικὴ προφορά τῶν κ, χ, + e, i, ἀλλά ἀποτυγχάνει στήν περιγραφή τῆς συνήθους προφοράς τῶν φθόγγων αὐτῶν³. Γιά τήν κρητικὴ προφορά τοῦ γ + e, i δέν κάνει καθόλου λόγο. Εὐτυχῶς ὅμως ἔχει συναίσθησι τῆς ἀτελείας τῶν περιγραφῶν του καί ἐπισημαίνει (σελ. 13 τοῦ Προλόγου) τήν ἀνάγκη συστηματικῆς μελέτης τῆς κρητικῆς προφοράς μέ ἐπιστημονικό τρόπο. Μιά ἄλλη φθογγολογικὴ ἔλλειψις στήν φθογγολογικὴ περιγραφή τῆς ἀνατολικο-κρητικῆς διαλέκτου

² Π.χ. ἔπρεπε νά δηλωθῆ ὅτι οἱ τύποι *ἀνάκαρα* - *νάκαρα* (σελ. 86 τοῦ Α' τόμου) εἶναι τῆς κεντρο-δυτικῆς Κρήτης, ἐνῶ ὁ καθαρὰ ἀνατολικο-κρητικὸς εἶναι ὁ τύπος *ἀνέκαρα* (σελ. 102). Οἱ τύποι *ἀλετρουγεῖο*, *ἀλετρουβεῖο* καί *ἀλετρουβειστό* (τόμ. Α', σελ. 68) ἐπιχωριάζουν ὁ καθένας σέ ἄλλη περιοχὴ, δέν συμπίπτουν γεωγραφικά. Ἡ διάκρισις τοῦ παιχνιδιοῦ *ἀλεκατρίδες* (τόμ. Α', σελ. 66) ἀπὸ τό *κισκιντάκι* εἶναι μάλλον μόνο μεραμπελιώτικη.

³ Τό κρητικὸ κ + e, i δέν εἶναι καθόλου τό

ἴδιο μέ τό ἰταλικὸ c + e, i, καί τό κρητικὸ χ + e, i δέν εἶναι καθόλου σάν τό γαλλικὸ ch, δηλ. σάν σ παχύ. Εὐπαιδευτοὶ Κρητῆς ἰταλομαθεῖς προδίδουν ἀμέσως (στοὺς εἰδήμονες) τήν κρητικὴ τους καταγωγὴ ὅταν, μιλώντας ἰταλικά, προφέρουν π.χ. τόν *Mocenigo* ὡς *Μοκιενήγο* μέ δασύ κρητικὸ κ. Τό ἴδιο εὐπαιδευτοὶ Κρητῆς γαλλομαθεῖς προδίδονται ἀμέσως ὅταν, μιλώντας γαλλικά, προφέρουν τό *la chemise* ὡς *λα χεμιζ* μέ παχύ κρητικὸ χ ἀντὶ γιά δασύ σ.

είναι ότι δέν γίνεται λόγος στην σχετική παράγραφο για την μη τροπή του τ σέ θ μπροστά από το ήμίφωνο ι (*μάτια* και *δχι μάθια*) και την μη τροπή του d (ντ) σέ δ στην ίδια θέση (*ἀρχοδιά* και *δχι ἀρχοδιά*) στην ἐπαρχία Σητείας και στο ἀνατολικό τμήμα τῆς ἐπαρχίας Βιάννου, διαμερισμάτων δηλ. πού και αὐτά ἀνήκουν στόν γεωγραφικό χώρο «ἀνατολική Κρήτη».

Ὁ Μαν. Πιτυκάκης, γηγενῆς ὀμιλητής τῆς κρητικῆς διαλέκτου, ξέρει καλά και ἀποδίδει πιστά τίς σημασίες και τίς χρήσεις τῶν κρητικῶν λέξεων. Εἶχε ἐργασθῆ πολύ πάνω στο ὕλικό του⁴ και πετυχαίνει και στίς περισσότερες ἐτυμολογίες λέξεων πού δίδει. Εἶναι συστηματικώτερος ἀπό τόν ἕτερο Κρητικό λεξικογράφο, τόν Γ. Πάγκαλο (ἀν και δέν ἦταν φιλόλογος) και ἀπέφυγε πολλά ἀπό τά ἐλαττώματα τοῦ Λεξικοῦ ἐκείνου: τήν ἀκαταστασία στην παρουσίασι τοῦ ὕλικου, τίς ἄσκοπες συγκρίσεις μέ ἄλλα, μή κρητικά, ἰδιώματα, τό πλήθος ἀπό τυπογραφικά σφάλματα κλπ. Μᾶς δίνει πλήθος ἀπό διασαφητικά παραδείγματα στο κάθε λῆμμα τοῦ Λεξικοῦ του. Θά ἔπρεπε ὅμως νά ἔδινε περισσότερη βαρύτητα στο παραδείγματα ἀπό τόν προφορικό, φυσικό λόγο τῶν διαλεκτόφωνων χωρικών και *δχι* σέ δίστιχα (μαντινάδες), στίχους ριζιτικῶν τραγουδιῶν (πού δέν εἶναι ἀνατολικο-κρητικά τραγούδια!) και παροιμίες, γιατί μέ τόν τρόπο αὐτό δημιουργεῖ τήν ἐντύπωσι ὅτι οἱ ἀντίστοιχες λέξεις δέν εἶναι πιά σέ τρέχουσα χρῆσι, ἀλλά συναντιῶνται μόνο σέ τυποποιημένες φράσεις.

Τό λεξικό τοῦ Μανόλη Πιτυκάκη συμπληρώνει τό λεξικό τοῦ Γ. Παγκάλου και σέ πολλά τμήματά του τό ἀντικαθιστᾶ. Για παράδειγμα ἀναφέρω τή σειρά τῶν λέξεων πού ἀρχίζουν ἀπό *ἀφ-* (τόμ. Α', σελ. 201-205 τοῦ λεξικοῦ τοῦ Πιτυκάκη, τόμ. Β', σελ. 193-196 τοῦ λεξικοῦ τοῦ Παγκάλου): 32 λήμματα ὁ Πιτυκάκης, 20 ὁ Πάγκαλος (ἀπό τά ὅποια 6 φέρουν τήν ἔνδειξι: δυτική Κρήτη). Στην πραγματικότητα, λόγω ἀπροσεξίας στην ἐτυμολογία - κατάταξι μερικῶν λημμάτων, ἔχομε 27 στόν Πιτυκάκη και 19 στόν Πάγκαλο. Ἐξετάζοντας τά λήμματα τοῦ Πιτυκάκη βλέπομε ὅτι δύο ἀπό αὐτά εἶναι κοινά νεοελληνικά (*ἀφεντικό* και *ἀφεντομουτσουνάρα*, τό δεύτερο μάλιστα εἶναι τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος ...τοῦ Καραγκιόζη). Τό *ἀφανταζά* ἔπρεπε νά καταταγῆ στο *φ* (*φανταζά*), τό *ἀφεδιά* και τό *ἀφεντιά* (τό δεύτερο εἶναι στειακία και ἀνατολικο-βιαννίτικη προφορά) εἶναι ἕνα και τό αὐτό λῆμμα και *δχι* δύο χωριστά. Τό *ἄφι* ἀσφαλῶς εἶναι τό τουρκικό *af* (πρβλ. τουρκικά «μέ συγχωρεῖτε» = *afedersiniz*), τό *ἀφουγκράζομαι* και τό *ἀφουγκροῦμαι* ἔπρεπε νά δοθοῦν σάν μία ἐνότητα. Τέλος μία ἐνότητα ἔπρεπε ν' ἀποτελοῦν τά λήμματα *ἄφτω*, *ἄφτωμένος* και *ἄφτούμενος* (ὑπό τό *ἄφτω* βέβαια). Εἶναι ζήτημα λεξικογραφικῆς μεθόδου και δέν εἶναι μοναδική ἡ διασπαστική αὐτή περίπτωση σέ ἔργο πού κρίνομε⁵. Τά λήμματα *ἀφρίτης*, *ἀφριματῶ*, *ἀφοῦσα*, *ἀφοροῦμαι*, *ἀφόρεση*, *ἀφορδακίδα*, *ἄφι*, *ἀφесμός*, *ἀφορμάρης*, *ἀφορμάρικο*, *ἀφητός*, *ἀφεδιά* - *ἀφεντιά*, *ἀφεντεύγω* τοῦ Πιτυκάκη δέν ὑπάρχουν

⁴ Τό 1971 εἶχε βραβευθῆ ἀπό τή Γλωσσική Ἑταιρεία τῶν Ἀθηνῶν μέ τό Α' Βραβεῖο τοῦ «διαγωνισμοῦ πρὸς συγκέντρωσιν γλωσσικοῦ ὕλικου» ἐπτάτομος δακτυλογραφημένη συλλογή του μέ λέξεις τῆς ἀνατολικῆς

Κρήτης. Ἡ συλλογή ἐκεῖ νη ἀπετέλεσε τήν βάση τοῦ παρόντος ἔργου.

⁵ Πρβλ. στή σελ. 216 *βαροφορτώνω* και *βαροφορτόνωμαι*, στή σελ. 323 *επά*, *επαδά* - *επαέ*, κ.ἄ.

στόν Πάγκαλο. 1α ανατολικο-κρητικά λήμματα *ἀφουρίζω*, *ἀφορεσμός*, *ἀφορος* του Πάγκαλου απουσιάζουν από τόν Πιτυκάκη. Καί θά μπορούσαμε νά συνεχίσουμε μέ παρόμοια δείγματα αντιστοιχίας τῶν δύο λεξικῶν ἀπό ἄλλες σειρές λημμάτων. Παρ' ὅσα ὁμως θά μπορούσε νά παρατηρήσει κανείς στίς λεπτομέρειες, πλεονεκτήματα καί μειονεκτήματα, σημασία ἔχει τό γεγονός ὅτι ἡ κρητική διάλεκτος διαθέτει δύο σημαντικά λεξικογραφικά βοηθήματα, πρᾶγμα πού δύσκολα συναντοῦμε στή βιβλιογραφία ἄλλων νεοελληνικῶν ιδιωμάτων. Θά πρέπει κάποτε νά συνταχθῆ καί τό λεξικό τοῦ δυτικο-κρητικοῦ ιδιώματος πού διαφέρει αἰσθητά ἀπό τό ανατολικό. Τό λεξικό τοῦ Πιτυκάκη, πού εἶναι εὐχρηστο καί ἀρκετά πλούσιο, θά μπορούσε νά χρησιμεύσει σάν ὁδηγός σέ μιά τέτοια προσπάθεια.

Νικ. Γ. Κοντοσόπουλος

Ὀλγας Προφίλη, Le parler grico de Corigliano d' Otranto (province de Lecce, Italie). Phénomènes d' interférence entre ce parler grec et les parlers romans environnants ainsi qu' avec l' Italien, σελ. IV+410. (Ἀδημοσίευτη διατριβή).

Τόν προπερασμένο χρόνο (Νοέμβριο 1983) στό Πανεπιστήμιο τῆς Grenoble (Γαλλία), ἡ Ὀλγα Προφίλη ὑπεστήριξε τή διατριβή της. Τό θέμα της εἶχε σχέση μέ τή νεοελληνική διαλεκτολογία.

Ὅπως δείχνει ὁ τίτλος, πρόκειται γιά μελέτη τῆς ἐπίδρασης τῆς ἰταλικῆς καί τῶν ρομανικῶν ιδιωμάτων τῆς Ἀπουλίας στό ἑλληνικό ἴδιωμα τοῦ χωριοῦ Κοριλιάνο τῆς περιοχῆς τοῦ Σαλέντο. Τό θέμα δέν εἶχε μέχρι τώρα ἐρευνηθῆ. Ἡ σ. δίνει μιά πολύ ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγή, ὅπου ἐξετάζει τίς

κοινωνιο-γλωσσικές συνθήκες τῆς περιοχῆς καί περιγράφει τήν σημερινή κατάστασι τοῦ ιδιώματος καθῶς καί τή στάσι τῶν ὁμιλητῶν τοῦ grico ἔναντι τοῦ γλωσσικοῦ τους ὄργανου. Δέν ἀσχολεῖται μέ τή διαμάχη γιά τήν προέλευσι τῶν νοτιοϊταλικῶν ἑλληνικῶν, ἀλλά προχωρεῖ σέ μιά συγχρονική περιγραφή τῶν φαινομένων χωρίς νά προβυίνει σέ συγκρίσεις μέ ἄλλα νεοελληνικά ἴδιωματα. Πολύ ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ λεπτομέρειες τῆς φωνητικῆς περιγραφῆς τοῦ ιδιώματος (π.χ. ἡ ὑπαρξι δύο εἰδῶν δ) – πού συνοδεύονται ἀπό φασματογραφήματα – καί κυρίως οἱ παρατηρήσεις γιά τό ρόλο τοῦ τόνου (accent). Τό ἴδιο ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ παρατηρήσεις τῆς σ. σχετικά μέ τήν μορφολογική «κρεολοποίηση» τοῦ grico κάτω ἀπό τήν ἐπίδρασι τῶν συνοίκων ξένων ιδιωμάτων. Ἡ δ. Προφίλη χαρακτηρίζει κρεολικό, μέ τήν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ὄρου, τό ἐξεταζόμενο ἴδιωμα.

Τό βάρος τῆς ἐργασίας πέφτει στήν ἐξέτασι τοῦ λεξιλογίου τοῦ ιδιώματος τοῦ Κοριλιάνο, ὅπου δίδεται πλῆθος παρατηρήσεων καί σχολίων πάνω στά λεξιλογικά καί φρασεολογικά δάνεια. Εἶναι τό σημαντικώτερο καί πραγματικά πρωτότυπο μέρος τῆς ὅλης διατριβῆς, ἀλλά ὁ χῶρος δέν ἐπιτρέπει νά ἐπεκταθοῦμε σέ πλατύτερη ἀνάλυσί του ἐδῶ.

Νικ. Γ. Κοντοσόπουλος

Μελέτες γιά τήν Ἑλληνική γλῶσσα. Πρακτικά τῆς 4ης ἐτήσιας συνάντησης τοῦ Τομέα γλωσσολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 16-18 Μαΐου 1983.

Στόν τόμο αὐτό δημοσιεύονται οἱ ἀνακινώσεις ἀπό τήν 4η συνάντησι τοῦ Τομέα Γλωσσολογίας τοῦ Ἀριστο-

τέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μέ κύριο αντικείμενο τή μελέτη τής ελληνικής γλώσσας σέ όλα τής τά επίπεδα (φωνολογία-μορφολογία-σύνταξη). Περιλαμβάνονται επίσης συμβολές σέ άλλους χώρους τής γλωσσολογίας (ψυχολογία, κοινωνιογλωσσολογία, έφηρμοσμένη γλωσσολογία κ.λπ.). Μέ τόν τόμο αυτό συνεχίζεται ή σημαντικότερη προσπάθεια του Τομέα Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης νά διοργανώνει άφενός έτήσια συνάντηση μέ θέμα τή μελέτη τής ελληνικής γλώσσας και άφετέρου νά κάνει ευρύτερα γνωστές τίς ανακοινώσεις μέ τή δημοσίευση τών πρακτικών τών συναντήσεων και σέ πολύ σύντομο χρόνο μάλιστα.

Ο τόμος περιλαμβάνει δύο μέρη μέ βάση τό περιεχόμενο τών ανακοινώσεων: *Έλληνική γλώσσα* (σσ. 1-255) και *Άλλα θέματα* (σσ. 259-373).

Στο χώρο τής φωνητικής-φωνολογίας αναφέρονται οι έξής ανακοινώσεις:

Θ.Ι. Μαλαβάκη, «Φωνητικές συνέχειες: διφθογοποίηση, ουρανικοποίηση και φωνηματική τής κατάταξη» (σσ. 1-16) μέ στόχο μιά πρώτη προσέγγιση τών ακουστικών χαρακτηριστικών τών «φωνηεντικών συνεχιδών» (i+Φ, Φ+i) στη ΝΕ, και τήν κατάταξή τους με κριτήρια φωνολογικά. Ο κ. Μαλαβάκης ασχολήθηκε μέ τίς συνέχειες /i/ + Φωνήεν και Φωνήεν + /i/ σέ όλες τίς θέσεις πού μπορούν νά συναντηθούν (άπόλυτα άρχική-μεσαία, άπόλυτα τελική) τονισμένες ή άτονες. Από τήν ένόργανη ανάλυση πού έπιχειρεί διαπιστώνεται ότι τά αντίθετικά ζεύγη iΦ/jΦ και iΦ/jΦ έχουν μιά λειτουργική άπόδοση περιορισμένη βέβαια αλλά θεμελιώδη για τό λεξιλογικό σύστημα τής ΝΕ και δέν αντίθενται στην άρχή τής οικονομίας όπως αυτή διατυπώθηκε από τόν Martinet. Έν συνεχεία έπιχειρεί τή διατύ-

πωση του νόμου πού διέπει τήν ουρανικοποίηση ή τή διφθογοποίηση μιάς φωνηεντικής ομάδας όταν αυτή στον άξονα τής κλίσης τής αλλάζει τήν τονική συλλαβική μονάδα τής.

Α. Παπαδημητρίου – Μ. Μαργαρίτη-Ρόγκα «Περιορισμοί στίς ιεραρχήσεις ήχητικότητας και άπλοποίησης τών συμπλεγμάτων στίς Νεοελληνικές διαλέκτους» (σσ. 17-32). Άφετηρία τής ανακοινώσεως αυτής αποτελούν οι θεωρίες για τήν ιεραρχία τής αντιχητικότητας (sonority) τών τεμαχίων (Hooper και Kirarsky) σύμφωνα μέ τίς όποιες ή παραβίαση στή κλιμάκωση τής αντιχητικότητας θά αποτελούσε αντικείμενο συγχρονικής ή διαχρονικής αναδομήσεως. Μέ βάση παραδείγματα από τό ιδίωμα τής Σιάτιστας στά όποια παρατηρείται άποβολή τών ύψηλών κλειστών φωνηέντων και τά όποια φαίνεται νά μήν ανταποκρίνονται στίς άνωτέρω άρχές προτείνεται ότι για νά ύποστηριχθεί ή άρχή τής αντιχητικότητας στή συλλαβική δομή θά πρέπει νά τεθούν περιορισμοί σ' αυτή τήν άρχή ή λιγότερο άυστηρή προσκόλληση στην άρχή θά μπορούσε νά περιοριστεί μέ μιά γενική άρχή για τόν τρόπο τής άρθρώσεως ή πιό άυστηρή προσκόλληση στην άρχή μέ ειδικές για κάθε γλώσσα συνθήκες για τόν τόπο τής άρθρώσεως.

Ν. Κατσάνη. «Τελικά σύμφωνα-συμφωνικά συμπλέγματα του ιδιώματος Δρυμού: άπόπειρα συστηματοποίησής τους» (σσ. 33-43). Στόχος τής ανακοινώσεως αυτής είναι ή προσπάθεια συστηματοποίησεως τών τελικών συμφωνικών συμπλεγμάτων στο ιδίωμα του Δρυμού (πρωτογενή, δευτερογενή). Η εξέταση περιλαμβάνει τόν καθορισμό τής κατανομής τους και τών μετασχηματισμών πού ύφίστανται.

Στό χώρο τής μορφοφωνολογίας άντικεί η ανακοίνωση τής κ. Χειλά-Μαρ-

κοπούλου «Μορφοφονολογικά προβλήματα του νεοελληνικού ρήματος. Η περίπτωση του μεσοπαθητικού παρατατικού» (σσ. 45-59) στην οποία εξετάζεται συγχρονικά ή προβληματική κλίση παρατατικού μεσοπαθητικών ρημάτων του τύπου *αφαιρούμαι, ασχολούμαι*, κλπ. Διαπιστώνεται ότι τα ρήματα αυτά χαρακτηρίζονται από μεγάλη μορφοφονολογική ποικιλία τερμάτων, ενώ παράλληλα παρατηρείται έντονη εξομοιωτική τάση προς άλλα ισχυρότερα παραδείγματα του μεσοπαθητικού παρατατικού (π.χ. επίδοση των τύπων *-ιόμουν -ιόσουν* κλπ.) αντί των *-ούμουν -ούσουν* κλπ.). Η έρμηνεία που προτείνεται για το θέμα αυτό στηρίζεται στη γενικότερη θεωρία των «δυναμικών» οι οποίες αναπτύσσονται στο μορφολογικό σύστημα του ΝΕ ρήματος.

Στό γενικότερο χώρο της μορφολογίας (παραγωγή-σύνθεση) ανήκουν οι εξής ανακοινώσεις:

A. Ράλλη-Χατζηπαναγιώτου «Μορφολογία του ελληνικού ρήματος και θεωρία του λεξικού: μερικές προκαταρκτικές παρατηρήσεις» (σσ. 61-80). Με στόχο την εξέταση της μορφολογίας του ελληνικού ρήματος και πιά συγκεκριμένα της κλίσεώς του στα πλαίσια της 'Λεξικής γραμματικής' που αναπτύσσεται τα τελευταία χρόνια στο χώρο της μετασχηματιστικής θεωρίας και που έχει ως βάση εργασίες όπως αυτές των Aronoff (1976), Lieber (1980), Kirarsky (1982) επιχειρείται η ανάλυση του «λεξικού» της ΝΕ σε επίπεδα, καθορίζεται δέ ο τρόπος και τα στάδια παραγωγής διαφόρων ρηματικών τύπων. Η ανάλυση διασαφηνίζεται από την εξέταση του τρόπου παραγωγής συγκεκριμένων μορφολογικών τύπων.

B. Μότσιου «Παραγωγή λέξεων στη σύγχρονη ελληνική γλώσσα: γενικές αρχές περιγραφής και μερικά προ-

βλήματα ταξινόμησης παραγωγικών μοντέλλων» (σσ. 81-100). Με την ανακοίνωση αυτή ή κ. Μότσιου επιχειρεί να εκθέσει όρισμένες σκέψεις της σχετικά με τις αρχές περιγραφής του τομέα της παραγωγής στη σύγχρονη ελληνική (αξιολόγηση των παραγωγικών μοντέλλων - χρησιμοποιούμενα προβλήματα). Στόχος της ανάλυσεως είναι να προβληθούν σαφέστερα όρισμένες πλευρές της παραγωγής, σχετικά με τη θέση της και τό ρόλο της μέσα στα γενικότερα πλαίσια της λειτουργίας του γλωσσικού μετασχηματισμού.

Στόν τομέα της συντάξεως ανήκουν οι εξής ανακοινώσεις:

M. Σετάτου «'Ο παρακείμενος στην Κοινή Νεοελληνική» (σσ. 101-113). Στόχος της ανακοινώσεως αυτής είναι ή συγχρονική εξέταση της λειτουργίας και των χρήσεων των περιφραστικών παρακειμένων της ΝΕ (*έχω γράψει*) σέ σχέση με τό σύστημα των χρόνων της Κοινής Νεοελληνικής (σέ σχέση δηλ. με τόν άοριστο, τόν παρακείμενο του τύπου *έχω γραμμένο* και τούς άλλους χρόνους και με αναφορά στα χρονικά έπιρρήματα, μόρια κλπ.). Από την εξέταση προκύπτει ότι ο παρακείμενος ανήκει «στό ύποσύστημα των ρηματικών χρόνων που δηλώνουν τό προτερόχρονο... και δηλώνει τό προτερόχρονο του χρόνου έκφορας (παρόντος) που αποτελεί τό όριό του, εξηγώντας έτσι τή σπάνια εμφάνισή του στό γραπτό λόγο». 'Ο παρακείμενος δέν δηλώνει διάρκεια μπορεί όμως να δηλώσει επανάληψη.

A.-Φ. Χρηστίδη «Παρατηρήσεις στη σύνταξη 'αισθήσεως σημαντικών' στα ΝΕ (σσ. 115-125). Με την ανακοίνωση εξετάζονται όρισμένες όψεις της συντάξεως των ρημάτων αντιλήψεως της ΝΕ, κυρίως όρισμένων περιορισμών έπιλογής μεταξύ ρημάτων αντιλήψεως και των επιθετικών τους συμπληρωμάτων

(τόν είδα πού ήταν ψηλός/*τόν είδα νά είναι ψηλός). Ἡ μεγαλύτερη ἔμφαση πού δόθηκε στή σημασία ἔναντι τῆς συντάξεως, ὀφείλεται κατά τόν κ. Χρηστίδη στήν πεποίθηση ὅτι «ἡ φορμαλιστική σύνταξη παρά τό κύρος πού φαίνεται νά τῆς δίνει ἡ ἀυστηρότητα» τῶν διατυπώσεών της καί ὀλόκληρη ἡ ποζιτιβιστική ἐπιστημολογία πού τήν στηρίζει, δέν φωτίζει τό φαινόμενο γλωσσά».

Θ. Νάκα «Συμβολή στή μελέτη τῶν προτασιακῶν ἐπιρρηματικῶν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς» (σσ. 127-150). Στήν ἀνακοίνωση αὐτή ἐπιχειρεῖται μιά προσέγγιση στή διερεύνηση τῶν προτασιακῶν ἐπιρρημάτων τῆς ΝΕ, κυρίως ἐκείνων πού ὀνομάζονται διαθεσιακοί παραδιορισμοί (attitudinal disjuncts) κατά τήν ὀρολογία τοῦ Greenbaum.

Γ. Βελοῦδη - Ε. Φιλίππακη - Warburton «Ἡ ὑποτακτική στή Νέα Ἑλληνική» (σσ. 151-168). Ἐπανεξετάζεται τό πρόβλημα περὶ ὑπάρξεως ἢ ὄχι ὑποτακτικῆς στή ΝΕ. Μετά τόν καθορισμό 'διαπιστευτηρίων' τῆς ὑποτακτικῆς ὡς ἐγκλίσεως τῆς ΝΕ, ἐπιχειρεῖται ἡ ὀριοθέτησή της μέ ἀναφορά σέ παλαιότερες ἐνδιάμεσες μορφές, συγκρίνεται ἡ ἄποψη πού υἱοθετεῖται ἐδῶ μέ ἐκείνη πού δέν δέχεται τήν ὑποτακτική, ἀντιμετωπίζεται δέ, τέλος, μιά σειρά 'φαινομενικῶν' ἀντιμαρτυριῶν.

Μέ τό λεξιλόγιο τῆς ΝΕ ἀσχολοῦνται ἀρκετά ἀνομοιογενεῖς ὡς πρός τό περιεχόμενο καί τή μεθοδολογία ἀνακοινώσεις οἱ ὁποῖες θά μπορούσαν νά ὑπαχθοῦν στή διαλεκτολογία, κοινωνιογλωσσολογία, πραγματολογία ἢ ΝΕ φιλολογία.

Ν. Κοντόσοπούλου «Γλωσσογεωγραφικές παρατηρήσεις στό λεξιλόγιο τῆς διαλέκτου τῆς Μακεδονίας» (σσ. 169-183). Ἐξετάζονται ὀρισμένες λεξιλογικές ἰσόγλωσσοι τῆς μακεδονικῆς

ἐλληνικῆς ἀπό τίς ὁποῖες φαίνεται ἡ ἐνότητά της ἀλλά καί οἱ τοπικές διαφορές της.

Μ. Μακρῆ-Τσιλιπάκου «Ἀπόπειρα περιγραφῆς τῆς νεοελληνικῆς προσφωνήσεως» (σσ. 219-239). Ἐξετάζεται ἡ ἐπιλογή τοῦ τύπου τῆς προσφωνήσεως σέ συνδυασμό μέ τή χρήση τοῦ ἐνικοῦ ἢ πληθυντικοῦ καί οἱ παράμετροι πού τήν προσδιορίζουν (τάξη, ἡλικία, φύλο, ἰδεολογία, κοινωνικές φιλοδοξίες τοῦ ἀτόμου). Γίνεται ἀπόπειρα νά ἀξιολογηθοῦν οἱ παραπάνω παράμετροι καί ἐξετάζονται οἱ συνθήκες πού ὀδηγοῦν στή συμμετρική ἢ ἀσύμμετρη ἀνταλλαγή τῆς προσφωνήσεως καθώς καί οἱ τάσεις πού παρατηροῦνται στή σύγχρονη ἐλληνική κοινωνία.

Α. Τσιτσιπῆ «Κοινωνιογλωσσολογικά προβλήματα τοῦ ρεπερτορίου τῶν ὀμιλητῶν ἀπό τή σκοπιά τῆς ἐθνογραφίας τῆς γλώσσας» (σσ. 269-298). Παρουσιάζεται ἡ συγχρονική κατάσταση τῆς Ἀρβανίτικης γλώσσας (γλωσσικές κοινότητες Ἀλβανοφῶνων) σέ κοινωνιογλωσσολογικό πλαίσιο καί ἐπιχειρεῖται ἡ ἀνάλυση τοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου τῶν μελῶν τῆς κοινότητας πού χαρακτηρίζονται ἀπό τό φαινόμενο τῆς 'διπλογλωσσίας'. Ἀπό τήν ἀνάλυση αὐτή προκύπτει κατά τό συγγραφέα ὅτι ἡ διερεύνηση τοῦ μηχανισμοῦ τῆς γλωσσικῆς μεταβολῆς «μέ βάση τό παραδοσιακό μοντέλο τῆς ἱεραρχημένης διπλογλωσσίας...» δέν εἶναι ἐπαρκές γιά τήν κατανόηση τῆς γλωσσικῆς συμπεριφορᾶς. Γιά τήν πληρέστερη τέλος, ἐρμηνεία τῆς γλωσσικῆς λειτουργίας προτείνεται ἡ ἐθνογραφικά προσανατολισμένη μελέτη τῶν κοινωνικῶν παραγόντων πού διαμορφώνουν τίς ὑφολογικές καί λοιπές ἀποχρώσεις τῆς ὀμιλίας.

Γ.Π. Σαββίδη «Ἐνα Λεξικό τοῦ Καβάφη. Πρόδρομη ἀνακοίνωση ἀνέκδοτων στοιχείων κυρίως ἀπό τό Ἀρχεῖο

Καβάφη» (σσ. 241-255). Έπειτα από μια γενική αναφορά στη 'γλωσσική θεωρία' του Καβάφη και της εξέλιξης της στάσης του απέναντι στο δημοτικισμό παρουσιάζει ο συγγραφέας ένα μικρό λεξικό 530 'άσυνήθιστων λέξεων ή νεολογισμών' που συνέταξε ο ίδιος ο Καβάφης τό όποιο έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον όχι μόνον για τήν γλωσσική και γραμματολογική ύποδομή της ποιήσής του αλλά και ως ούσιαστική, αν και έρασιτεχνική συμβολή στη λεξικογραφία. Άκολουθεί ως επίμετρο τό εύρετήριο όλων τών λημμάτων του λεξικού.

Τά θέματα τών λοιπών ανακινώσεων είναι διάφορα και αναφέρονται σε διάφορους χώρους, κυρίως δέ στο χώρο της έφηρμοσμένης γλωσσολογίας. Στόν χώρο της ψυχολογίας και πίο συγκεκριμένα της κατακτΐσεως της μητρικής γλώσσας αναφέρεται ή ανακοίνωση της Δ. Κατή. «'Ο παρατατικός στη γλωσσική εξέλιξη του έλληνόπουλου» (σσ. 185-217), όπου εξετάζεται ή βαθμιαία κατάκτηση του παρατατικού από τό παιδί, δίδεται έμφαση στη περιγραφή της 'σημσιολογίας' του παρατατικού (δηλώνει διάρκεια, επανάληψη, πιθανότητα). Τά συμπεράσματα στά όποια καταλήγει μποροϋν νά συνοψιστοϋν στά εξής: 1) ό αρχικός περιορισμός στό φάσμα τών ρηματικών λεξημάτων που άπαντοϋν στόν παρατατικό μειώνεται μέ τό χρόνο ώστε νά χρησιμοποιείται ό παρατατικός όχι μόνον μέ *λεξήματα 'μή άποτελεσματικής' και 'διαρκούς σημασίας', αλλά και μέ εκείνα που δηλώνουν καταστάσεις 'άποτελεσματικές' και 'μή διαρκείς'* 2) δέν υποδηλώνονται από τήν αρχή όλες οι σημσιολογικές λειτουργίες του παρατατικού. 'Ο παρατατικός της 'διαρκείας' άποτελεί τήν πίο πρώμη και στατιστικά πίο συχνή λειτουργία.

E. Efstathiadis «*A socio-cultural model of communications. Parameters that define it*» (σσ. 259-267). Άναλύεται πολύ γενικά τό κοινωνιο-πολιτισμικό πρότυπο έπικοινωνίας καθώς και οι παράμετροι που τό προσδιορίζουν.

A. Πάνου-Πατεράκη «*Έγκέφαλος και γλώσσα τών κουφών*» (σσ. 299-325). Στήν ανακοίνωση αυτή μελετάται τό πρόβλημα της σχέσης μεταξύ έγκεφάλου και γλώσσας καθώς και της λειτουργίας τών ήμισφαιρίων στά κουφά άτομα. Τό βασικό έρώτημα που γεννιέται σχετικά μέ τή γλώσσα τών κουφών (=γλώσσα τών νοημάτων) είναι πώς άποθηκεύεται στόν έγκέφαλο και αν είναι τό άριστερό ήμισφαίριο που είναι υπεύθυνο για τήν άποθήκευση όπως για κάθε άλλη προφορική γλώσσα. Κουφά και μή κουφά παιδιά εξετάστηκαν μέ γλωσσικά και μή γλωσσικά tests, τά δέ άποτελέσματα έδειξαν ότι τό άριστερό ήμισφαίριο ήταν και στις δύο περιπτώσεις υπεύθυνο για τήν άποθήκευση τών γλωσσικών έρεθισμάτων. Τά άποτελέσματα συζητοϋνται βάσει τών θεωριών της λειτουργίας τών ήμισφαιρίων και προτείνονται διάφοροι μέθοδοι εκπαίδεϋσεως τών κουφών.

A. Βρέττα-Πανίδη, A. Κοιλιάρη, E. Κοτζιά, E. Μπαλάση. «*Τά γερμανικά τών παιδιών τών μεταναστών (στις τάξεις ύποδοχής)*» (σσ. 327-358). Πρόκειται για ανακοίνωση τών πρώτων άποτελεσμάτων της έρευνας που πραγματοποιείται από τό 1982 στό Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας σχετικά μέ τήν μελέτη τών ίκανοτήτων στην γερμανική γλώσσα τών παιδιών τών μεταναστών στις τάξεις ύποδοχής. Μετά τή συγκέντρωση τών έξωγλωσσικών (μέ τή βοήθεια γραπτών έρωτηματολογίων) και τών γλωσσικών στοιχείων (μέ τήν βοήθεια tests και συνεντεύξεων), έπιχειρείται ή άνάλυση του corpus στά 3

γλωσσικά επίπεδα: σύνταξη, μορφολογία και φωνολογία. Ή συντακτική και φωνολογική ανάλυση με βάση τη γραμματική των ποικιλιών, ενώ η μορφολογική γίνεται με βάση την ανάλυση των λαθών.

Σ. Παυλίδου «*Επάγγελμα γλωσσολόγος*» (σσ. 359-373). Στόχος της ανακοινώσεως αυτής είναι να παρουσιάσει τα αποτελέσματα από την έρευνα της Γερμανικής Γλωσσικής Έταιρείας σχετικά με τις επαγγελματικές δυνατότητες του γλωσσολόγου και να αντιμετωπίσει το θέμα στην ελληνική πραγματικότητα, θέτοντας όρισμένα προβλήματα σχετικά με τις γλωσσικές ικανότητες των γλωσσολόγων και τους επαγγελματικούς τομείς στους οποίους μπορούν να ενταχθούν (τομέας γλωσσοπαθολογίας, χώρος ηλεκτρονικών υπολογιστών – μετάφραση, τομέας όρολογίας, τομέας πληροφοριών και τεκμηριώσεως).

Προτού κλείσω τη σύντομη παρουσίαση των εργασιών που ανακοινώθηκαν στην 4η έτησια συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ θεωρώ αναγκαίο να υπογραμμίσω πόσο σημαντική είναι η συμβολή των συναντήσεων αυτών στη μελέτη των προβλημάτων της ελληνικής γλώσσας και την ανάπτυξη της γλωσσολογικής έρευνας στη χώρα μας.

Π. Κοντός
Παν/μιο Αθηνών

Georges Mounin, *Κλειδιά για την γλωσσολογία. Μετάφραση Άννας Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Αθήνα 1984, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σσ. 206.*

Ή κ. Ά. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, γνωστή γλωσσολόγος με αξιόλογα δημοσιεύματα κυρίως επάνω σε θέματα λεξικολογίας και νεολογισμών, με την μετάφραση αυτή των *Clefs pour la linguistique* (Παρίσι 1968 και 1970², Seghers) του όχι τόσο γνωστού στην χώρα μας Γάλλου γλωσσολόγου G. Mounin προσφέρει στο ελληνικό κοινό ένα χρήσιμο βιβλίο. Πρόκειται για σύντομη εισαγωγή στην σύγχρονη γλωσσολογία, με κύρια γνωρίσματα, ως επί το πλείστον, την σαφήνεια και την απλότητα, πού θά βοηθήσουν σημαντικά τους φοιτητές και ασφαλώς περισσότερο τό, χωρίς γλωσσολογικές σπουδές, ευρύτερο κοινό στην κατανόηση και άφομοίωση βασικών έννοιών της επιστήμης αυτής. Άλλά και ό άρκετά προχωρημένος είναι βέβαιο ότι θά βρή στο βιβλίο άφορμές για μεγαλύτερη εμβάθυνση σε διάφορα γλωσσολογικά θέματα¹.

Τά *Κλειδιά* είναι τό δεύτερο έγχειρίδιο γενικής γλωσσολογίας πού μεταφράζεται στά Έλληνικά μετά τά *Στοιχεία γενικής γλωσσολογίας* του André Martinet (Θεσσαλονίκη 1976) και τό τρίτο πού κυκλοφορεί στον τόπο μας μετά την *Θεωρητική γλωσσολογία* του Γ. Μπαμπινιώτη (Αθήνα 1980) – τέταρ-

¹ Στο κεφάλαιο της φωνολογίας (σ. 107) ό Mounin θεωρεί δύσκολη για τον άρχαριο την περίπτωση πού ένας φθόγγος πραγματώνει δύο φωνήματα, παραπέμπει δέ στά *Στοιχεία* (σ. 74 της έλλ. έκδ.) και σε άρθρο του Martinet. Τό παράδειγμα πάντως πού αναφέρεται στά *Στοιχεία* δέν φαίνεται δύσκολο: στην Δανική τό [a] πραγματώνει τό φώνημα /ae/ – δηλ. e

άνοικτό – στην λ. ret «όρθός» (τό r άνοίγει την προφορά του φωνήεντος, πβ. σίδηρο → σίδερο) και τό φώνημα /a/ στην λ. pat «νύκτα». Στην Έλληνική τό [j] άποδίδει τό /i/ (ή μάλλον /j/: πβ. αντίθεσι ούσ. *άδεια* – επίθ. *άδεια*) στην λ. *παιδιά* και τό /y/ στην λ. *γερός*.

το, αν υπολογιστή ή σύντομη *Νεωτέρα γλωσσολογία* του ίδιου (Αθήνα 1975). Μέ το έργο αυτό, επομένως, συμπληρώνεται ένα κενό στην μέχρι τώρα ισχυρή ελληνική γλωσσολογική βιβλιογραφία. Πράγματι σε αρκετά σημεία τά Κλειδιά εμφανίζονται αναλυτικότερα από τά *Στοιχεία*, άρα γίνονται πιο κατανοητά και έτσι άφομοιώνονται πιο γρήγορα, ή και προχωρούν σε περισσότερο θεωρητική παρουσίαση των θεμάτων, με έντονη κριτική στάση απέναντί τους – άφοι οί Γάλλοι έπιστήμονες φημίζονται ως καρτεσιανοί – και άπογράμμιση των διαφωνιών μεταξύ γλωσσολογικών σχολών. Πάντως δέν παρατηρείται γενικά σύμπτωση με τά θέματα που περιλαμβάνει ή *Θεωρητική γλωσσολογία* του Γ. Μπαμπινιώτη, έργο με εϋρύτερους στόχους και λιγώτερο εισαγωγικό.

Πρίν μιλήσουμε για τό βιβλίο και την ελληνική μετάφραση, δύο λόγια για τον συγγραφέα. Ο G. Mounin, καθηγητής της γλωσσολογίας στο Παν/μιο της Προβηγκίας μέχρι τό 1976, είναι διακεκριμένος στοχαστής και έχει γράψει πολύ αξιόλογα βιβλία: *Les problèmes théoriques de la traduction*, *Machiavel*, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, *Saussure ou le structuraliste sans le savoir*, *La communication poétique*, *La linguistique du XXe siècle*, *Linguistique et philosophie* κ.ά. «Συνοδοιοπορεί» γλωσσολογικά με τον Martinet (όπως και ό ίδιος αναφέρει στην σ. 23 των *Κλειδιών*, έχει κατηγορηθή ότι υιοθετεί άβασάνιστα τις άπόψεις του Martinet, πράγμα που άπορρίπτει), προσκολλημένος όπως και εκείνος στην γλωσσική πραγματικότητα και άποφεύγοντας θεωρητικές συζητήσεις που δέν την λαμβάνουν ύπ' όψη, τό έργο του όμως καλύπτει μεγαλύτερη ποικιλία θεμάτων: όχι μόνο ή γλώσσα με την στενή έννοια αλλά και ή ποίηση, ή μετά-

φραση, ή σημειολογία, ή φιλοσοφία κ.ά. τόν έχουν ιδιαίτερα άπασχολήσει.

Τά *Κλειδιά* (ό ένικός πάντως φαίνεται δοκιμώτερος στην Έλληνική) περιλαμβάνουν έντεκα κεφάλαια –τά έννά με συνοπτική βιβλιογραφία–, ένα άπό τά όποια είναι *Είσαγωγή*, ενώ στην ελληνική μετάφραση προστέθηκαν, κυρίως, πρόλογος της μεταφράστριας, συμπληρωματική βιβλιογραφία στο τέλος του κειμένου και δύο εϋρετήρια, κυρίων όνομάτων και γενικό (έλληνικών και αντίστοιχων γαλλικών όρων), που παρέμπουν στις σελίδες του έγχειριδίου.

Στην *Είσαγωγή* ό Mounin, άφοι έξηγήση γιατί καθυστέρησε ή ανάπτυξη της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας στην Γαλλία τόν 19ο αϊ. όπως και ή ανάπτυξη της γενικής γλωσσολογίας μέχρι τό 1950 (άνασταλτική επίδραση της φιλοσοφικής γραμματικής στην πρώτη περίπτωση, των ιδεών του A. Meillet στην δεύτερη), ύποδεικνύει στον Γάλλο άναγνώστη νά άποφύγη την μύηση άπό όρισμένους διανοουμένους και έπιστήμονες οί όποιοι είτε δέν έχουν άφομοιώσει καλά τις γλωσσολογικές έννοιες που χρησιμοποιούν είτε δέν έχουν γράψει βιβλία κατάλληλα για τον άμύητο στην σύγχρονη γλωσσολογία (στά «άκατάλληλα για άρχαίους» περιλαμβάνει και τά *Cours de linguistique générale* του Saussure, καθώς είναι ξεπερασμένα σε αρκετά σημεία). Ο Mounin πιστεύει ότι τά *Eléments* του Martinet είναι σήμερα – δηλ. τό 1970, έτος της β' έκδ. των *Κλ.* – ή καλύτερη εισαγωγή στην γλωσσολογία, όπως άποδεικνύει τό ότι έχουν μεταφραστή σε πολλές γλώσσες, θά βοηθήσουν δέ τον άναγνώστη νά προσανατολιστή μέσα στο χάος των θεωριών, των μοντέλων και των όρολογιών που προκάλεσε ή ραγδαία ανάπτυξη της έπιστήμης αυτής μετά τό 1960. Αυτός είναι ό λόγος που ό σ.

προσπάθησε κατά ένα μεγάλο μέρος νά αποτελέσουν τὰ *Κλειδιά* «μιά εισαγωγή για τήν χρήση τῶν *Στοιχείων*» (σ. 24).

Στό κεφάλαιο *Ἡ ἡλικία τῆς γλωσσολογίας* γίνεται σύντομη παρουσίασι τῆς προϊστορίας καί ἱστορίας τῆς γλωσσολογίας μέχρι τήν ἐμφάνισι τοῦ Ν. Troubetzkoy καί τῆς φωνολογίας, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπισημανθοῦν τὰ βασικά ἐγχειρίδια μέ ἱστορική προσέγγισι τῶν θεμάτων. Στό ἐπόμενο κεφάλαιο *Γλώσσα καί ἐπικοινωνία* ὁ σ. κάνει ἐνδιαφέρουσες καί εὐστοχες παρατηρήσεις στά σχετικά θέματα, λ.χ. ὅτι κάθε σύστημα σημείων δέν ἀποτελεῖ γλῶσσα. Στήν σ. 49 ὁμως ὁ Mounin διαπράττει ἕνα, μάλλον «χοντρό», λάθος («triple bévue», ὅπως χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος μιά φράσι τοῦ H. Lefebvre, σ. 9 τῆς 16ης ἀνατ. – ἢ ἀπόδοσι στά Ἑλληνικά ὡς «τριπλό λάθος», σ. 16, δέν εἶναι ὀρθή, ὅπως καί τό prince de la mer εἶναι μάλλον «ἄρχοντας τῆς θάλασσας» παρά «πρίγκιπας τ. θ.», σ. 63), πού ὀφείλεται βέβαια στήν συνήθεια νά συγχέονται γράμματα καί φθόγγοι, ἢ ὅποια ἀποκτᾶται δυστυχῶς σέ μικρή ἡλικία: «ὁ ἦχος an ἢ en», «οἱ ἦχοι in, ein, ain» κλπ. Ὁ *ἰδιαιτερός χαρακτήρας τῶν φυσικῶν ἀνθρώπων γλωσσῶν* εἶναι τό ἐπόμενο κεφάλαιο, ὅπου ἐπισημαίνεται μεταξύ ἄλλων ὅτι αὐτό πού διαφοροποιεῖ τήν ἀνθρώπινη γλῶσσα ἀπό τὰ ἄλλα συστήματα ἐπικοινωνίας εἶναι ἡ διπλή ἄρθρωσι (Hjelmslev καί κυρίως Martinet) σέ μορφήματα/μονήματα καί φωνήματα (στήν μετάφρασι μάλιστα θά μπορούσε νά προσδιορισθῆ τό χωρίο τῆς *Ποιητικῆς* στό ὅποιο ὁ Ἀριστοτέλης κάνει λόγο γιά τό *στοιχεῖον* – εἶναι τό 1456^b).

Ἀπό τὰ ἄλλα κεφάλαια ἰδιαιτερό ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν: *Ἡ γλῶσσα καί ἡ μή γλωσσική πραγματικότητα* (ὁ σ. ἐξετάζει κριτικά τήν ἄποψι τοῦ B. Whorf ὅτι ἡ γλῶσσα ἀντικατοπτρίζει

μιά κοσμοθεωρία, γιά νά καταλήξῃ στό συμπέρασμα ὅτι τελικά «ἡ γλῶσσα δέν φυλακίζει τή νοοτροπία», σσ. 82-4), *Κώδικας καί μήνυμα* (γίνεται λόγος γιά τήν παραδοσιακή καί δομική περιγραφή τῶν γλωσσῶν, ἀναλύεται παραστατικότερα ἡ ἔννοια τῆς δομῆς κ.ἄ.), *Ἡ δομική σύνταξι*, *Ἡ σημασιολογία* καί *Ἡ ὑφολογία*.

Στήν *δομική σύνταξι*, ἀφοῦ πρῶτα ἐνημερώσῃ τόν ἀναγνώστη γιά τό πρόβλημα τῆς φράσεως καί τῶν μερῶν τοῦ λόγου καί ἀφοῦ ἀναφερθῆ στίς παραδοσιακές συντακτικές θεωρήσεις, ὁ Mounin συζητεῖ θεμελιώδεις ἀρχές τῆς ἀμερικανικῆς δομιστικῆς καί μετασχηματιστικῆς συντάξεως (L. Bloomfield, Z. Harris καί, λιγώτερο, N. Chomsky) ὅπως καί τό θεωρητικό πλαίσιο τῆς γενετικῆς συντάξεως τοῦ Chomsky, γιά τὰ ὅποια ἐκφράζει τίς ἀντιρρήσεις του (οἱ βιβλιογραφικές παραπομπές στόν Chomsky ἀλλά καί γενικότερα φθάνουν μέχρι τό 1970, ἔτος τῆς β' ἐκδ. τῶν *Κλειδιῶν*, ἢ ὅποια συνίσταται σέ μικροβελτιώσεις, ἐνῶ ἡ 16η καί 17η ἐκδοσι εἶναι οὐσιαστικά ἀνατυπώσεις τῆς β' ἐκδ.). Ἐχει τήν πεποίθησι ὅτι ἡ συντακτική ἀνάλυσι πού προτείνει ὁ Martinet ἐρμηνεύει καλύτερα τὰ γλωσσικά φαινόμενα καί γι' αὐτό τῆς ἀφιερώνει ἀρκετές σελίδες (οἱ ἤδη ἐξοικειωμένοι μέ τήν γλωσσολογία θά ἐνημερωθοῦν σημαντικά γιά τήν συντακτική θεωρία τοῦ Μαρτινέ, διαβάζοντας σειρά ἄρθρων του σέ ἑλληνική μετάφρασι μέ τόν τίτλο *Θέματα λειτουργικῆς σύνταξης*, Ἀθήνα 1985).

Στό κεφάλαιο *Σημασιολογία* ὁ σ. ἐκθέτει τίς ἀπόψεις του γιά τόν κλάδο αὐτό (βλ. περισσότερα στό βιβλίο του *Clefs pour la sémantique*, Παρίσι 1972) πού «δέν ἔχει φτάσει ἀκόμη στήν ἐπιστημονική ἐνηλικίωση» (σ. 139), μέ τήν ἔννοια ὅτι χρειάζονται νά γίνουν πολλά

γιά νά ἀποκτήση ἡ σημασιολογία «τῆ μεθοδική διαδικαστική αὐστηρότητα μιᾶς φωνολογίας, ὅποια κι ἂν εἶναι» (σ. 151). Ὁ Ἑλληνας ἀναγνώστης ἔχει τὴν δυνατότητα νά ἐνημερωθῆ γιὰ τίς πρόσφατες σημασιολογικές θεωρίες, ἀνατρέχοντας στό ἐκτενές βιβλιοκριτικό ἄρθρο τοῦ Γ. Μπαμπινιώτη «Σύγχρονη σημασιολογία» στήν *Γλωσσολογία* 1, σσ. 143-72 (πβ. τοῦ ἴδιου, *Γλώσσα καί λογοτεχνία*, Ἀθήνα 1984, κυρίως σσ. 221-62 καί 171-83, ἐνῶ οἱ σσ. 99-136 ἀφιερώνονται στό ὕφος). Ὁ προχωρημένος καί ἀγγλομαθῆς θά βρῆ ἐνδιαφέρουσες «ἀντικομοφορμιστικές - ριζοσπαστικές» σκέψεις γιὰ τὴν σημασία καί γενικότερα τὴν γλώσσα στό βιβλίο *Making Sense* τοῦ Geoffrey Sampson, Ὁξφόρδη κ.ά. 1980).

Στό τελευταῖο κεφάλαιο, πού ἀναφέρεται στήν Ὑφολογία, ὁ Mounin ὑποστηρίζει ὀρθά ὅτι «κάθε ἀπόκλιση δὲν ἀποτελεῖ ὕφος» (σ. 161-2) ὅπως καί «κάθε ἐπεξεργασία δὲν ἀποτελεῖ ὕφος» (σ. 165-6), γιὰ νά καταλήξῃ στό ὅτι «τό ὕφος εἶναι ἀνθρώπινο φαινόμενο ἐξαιρετικά πολὺπλοκο» (σ. 170), χωρὶς νά ἔχουμε ἀκόμη καταλάβει «τό λόγο τῆς ἐντύπωσης πού μᾶς προξενοῦν μερικά ἔργα» (σ. 171, ἡ ὑπογράμμισι δική του).

Τελειώνοντας τὴν παρουσίασι τοῦ περιεχομένου τῶν *Clefs* θά ἤθελα νά ἀναφέρω μιὰ ἄσχημη ἐντύπωση πού ἀπεκόμισα ἀπὸ τὴν 16ῃ ἀνατύπωσι (1977), ἀφοῦ τὴν παρέβαλα μέ τὴν 1ῃ ἐκδοσι (1968): περιέχει τελικά μεγαλύτερο ἀριθμὸ τυπογραφικῶν σφαλμάτων (!), τὰ ὁποῖα εὐτυχῶς λείπουν, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, ἀπὸ τὴν ἐλληνική μετάφρασι – ὅπου λ.χ. γράφεται σωστά Joseph Vendryès ἀντὶ Jules(!) V. Παρέμειναν πάντως τὰ: Lefèvre ἀντὶ -ebvre, néologie ἀντὶ ποο- (σ. 51), (J) ἀντὶ /I/ (σ. 108, κάτω), Rosette ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς 1ης

ἐκδ. -i (σ. 152), ἐνῶ στήν ἐλλην. ἐκδοσι προστέθηκε τό νέτροflexe ἀντὶ gé- (σ. 188, λ. ἀνακεκαμμένο).

Ἄς ἔρθουμε τώρα στήν μετάφρασι. Ἡ κ. Ἀναστασιάδη-Συμεωνίδη ἔκανε ἀναμφισβήτητα πολὺ καλὴ δουλειά, εἶναι δέ εὐτύχημα ὅτι τό πρῶτο γλωσσολογικὸ βιβλίο πού ἐξέδωσε τό Μ.Ι.Ε.Τ. εἶναι γενικά ἄρτιο· ἔτσι «ἀνοίγει ἡ ὄρεξι» γιὰ τὴν ἐκδοσι καί ἄλλων. Ἐκτός ἀπὸ τίς χρησιμώτατες προσθήκες, γιὰ τίς ὁποῖες ἐγινε λόγος στήν ἀρχή, καί ὀρισμένες ἄλλες, ἡ μ. ἀντικατέστησε ὅσο ἦταν δυνατόν τὰ γαλλικά παραδείγματα μέ ἐλληνικά (ὄχι πάντοτε ἀπολύτως ἀντίστοιχα, πρᾶγμα πού ἀπαίτησε περισσότερο μόχθο). Ἀκόμη δυσκολώτερο ἐμφανίζεται τό πρόβλημα τῆς ἀποδόσεως τῆς ξένης ὀρολογίας, καθὼς γιὰ πολλοὺς ὄρους δὲν ὑπάρχει πρὸς τό παρόν ὁμοφωνία. Ἡ κ. Ἀναστασιάδη ὀδηγήθηκε στό σημεῖο αὐτό καί ἀπὸ τό ὑλικὸ πού ἔχει συγκεντρωθῆ στό Γλωσσολογικὸ Σπουδαστήριο τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης, μέ τὴν προοπτικὴ νά πάρῃ τὴν μορφή λεξικοῦ γλωσσολογικῶν ὄρων. Σημειῶνω ἐπ' εὐκαρία ὅτι τό δίτομο *Λεξικὸ ὄρων γλωσσολογίας* τοῦ Σωτήρη Δημητρίου (Ἀθήνα 1983 – τό ἀναφέρει ἡ ἴδια στήν συμπληρωματικὴ βιβλιογραφία), γραμμένο ἀπὸ ἓνα μόνο ἄτομο καί μάλιστα μὴ εἰδικό, ἀστοχεῖ στήν ἀπόδοσι ἀρκετῶν ὄρων, περιέχει δέ ἀτυχῶς καί σημαντικὰ σφάλματα στό κείμενο τῶν λημμάτων (βλ. π.χ. στό λῆμμα *ἀλφάβητο διεθνῆς φωνητικό* τὰ περί ὑπερωικῆς προφορᾶς τοῦ *iv* στό *γκίνια* καί στό λῆμμα *φωνολογία ἱστορική* – διάβ. φωνητικὴ *i*. – τὰ περί ἀναπτύξεως τῆς φωνολογίας «κυρίως ἀπὸ τοὺς Νεογραμματικούς»).

Ὡς πρὸς τὴν ὀρολογία πού χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὴν μ. διατηρῶ ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις. Ἀποφεύγονται μερικές φορὲς οἱ λογιώτεροι ἢ δοκιμώτεροι ὄροι

χωρίς αποχρώντα λόγο (ή και εις βάρος τῆς ἀκριβολογίας). Ἔτσι ἀποδόθηκαν: *μάκρυνση φωνήεντος* (allongement de voyelle) ἀντί *ἐκταση φ.*, *ἀνάπτυξη* (expansion) ἀντί *ἐπέκταση*, *τμήμα* (segment) ἀντί *τεμάχιο*, *ἀσυνεχῆ σημαίνοντα* (signifiants discontinus) ἀντί *διακοπτόμενα σημαίνοντα*, ὅποτε τὸ *ἀσυνεχῆς* θά ἀπέδιδε μόνον τὸ *discret*, *ρηματικός τρόπος* (aspect verbal, πβ. καὶ Δημητρίου) ἀντί γιὰ τὸ καθιερωμένο ἀπὸ τὸν Γ. Χατζιδάκι *ποιὸν ἐνεργείας*, *ἀρθρωτὴ γλώσσα* (langage articulé) ἀντί *ἐναρθρη γλ.* – ὁ ὅρος δὲν ἀπαντᾷ καὶ στὴν σ. 11, ὅπως σημειώνεται στὸ εὑρετήριο, ἀλλὰ μᾶλλον μόνον στὴν σ. 61 –, *τυπικὴ* (formel) δομὴ κλπ. (ἔτσι καὶ στὸν Δημητρίου), ἀντί *μορφικῆ*. Ἡ μεγαλύτερη ἴσως ἐπιφύλαξι πού θά εἶχε κανεὶς εἶναι γιὰ τὸν ὄρο (*ἀ*)*συμφωνία*, γαλλ. (in)compatibilité (ἀποδόθηκε ὡς (*μη*) *συναρμοστικότητα* στὸ βιβλίον *Θέματα λειτουργικῆς σύνταξης* τοῦ Martinet): δὲν φαίνεται νὰ πρόκειται στὰ *Κλειδιά* γιὰ συμφωνία λ.χ. τοῦ ἄρθρου μὲ τὸ ὄνομα κατὰ γένος κ.λπ. ἀλλὰ γιὰ τὸ ὅτι τὸ ἄρθρο προϋποθέτει ἓνα ὄνομα ἢ κάτι ὀνοματοποιημένο, ὅτι τὸ ὄνομα μπορεῖ νὰ συνοδεύεται ἀπὸ ἄρθρο κ.ο.κ. Τέλος μιά μικροδιόρθωσι: θά ἦταν ἀκριβέστερο νὰ γραφῆ «λαμπερός» ἀντί *λαμπερός* (σ. 83 – καὶ στὴν γαλλ. ἐκδ. γράφεται *brillant*, μὲ πλάγια καὶ ὄχι μέσα σὲ εἰσαγωγικά), γιὰ νὰ καταλάβῃ ὁ ἀναγνώστης ὅτι τὰ *luna* καὶ *σελήνη* δὲν παράγονται ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ (ἢ γαλλικὸ) αὐτὸ τύπο ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Ἰνδοευρωπαϊκὸ – ἐννοεῖ ἀσφαλῶς τὸ **leukos* – πού σημαίνει «λαμπερός» («brillant»).

Jean Haudry. *L' indo-européen*. Παρίσι 1979, PUF, σειρά «Que sais-je?» (ἀρ. 1798), σσ. 128. Τοῦ ἴδιου, *Les Indo-européens*. Παρίσι 1981, PUF, σειρά «Que sais-je?» (ἀρ. 1965), σσ. 128.

Στὰ δύο αὐτὰ βιβλία πού δημοσιεύθηκαν στὴν γνωστὴ γαλλικὴ ἐγκυκλοπαιδικὴ σειρά «Que sais-je?» ὁ J. Haudry, καθηγητὴς Παν/μίου καὶ διευθυντὴς σπουδῶν στὴν Ecole Pratique des Hautes Etudes τῶν Παρισίων, ἀναλύει τὴν δομὴ τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς καὶ ἐξετάζει διάφορα θέματα σχετικὰ μὲ τοὺς φορεῖς τῆς. Ὁ σ. παρουσιάζεται πολὺ κατατοπισμένος στὴν σύγχρονη γλωσσολογία (ἱστορικο-συγκριτικὴ καὶ γενικὴ), ἂν κρίνῃ κανεὶς πρό πάντων ἀπὸ ἄλλες ἐργασίες του, ὅπως *L' emploi des cas en védique*, Λυών 1977 καὶ μιά σειρά ἀξιολογῶν ἄρθρων δημοσιευμένων κυρίως στὸ περιοδικὸ BSL τῶν Παρισίων.

Τὰ δύο μικρὰ βιβλία τοῦ Haudry προορίζονται γιὰ τοὺς φοιτητὲς καί, μάλιστα τὸ δεύτερο, γιὰ τὸ εὐρύτερο κοινόν, ἀλλὰ, ὅπως τὰ περισσότερα γενικῶς βιβλία τῆς ἴδιας σειρᾶς, δὲν ἔχουν ἰδιαίτερα εἰσαγωγικὸ χαρακτήρα, ὅπως λ.χ. αὐτὰ τῆς ἀντίστοιχης γερμανικῆς σειρᾶς Sammlung Götschen, πού ἐκδίδεται στὸ Βερολίνο (διαφέρουν συχνά οἱ ἀντιλήψεις τῶν Γάλλων καὶ τῶν Γερμανῶν σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγχειριδίων τοῦ εἶδους αὐτοῦ). Ἐν συγκρίνῃ κανεὶς τὸ *L' indo-européen* μὲ τὴν *Indogermanische Sprachwissenschaft* τοῦ Hans Krahe, διαπιστώνει τίς μεγάλες διαφορᾶς. Στὸ πρῶτον ἐξετάζονται μέσα σὲ λιγώτερον ἀπὸ 120 σελίδες τὸ φωνολογικὸ καὶ μορφολογικὸ σύστημα, ἢ σύνθεσι τῶν λέξεων, ἢ σύνταξι τῆς ἀπλῆς καὶ σύνθετης προτάσεως, ἢ φρασεολογία, ἢ ποιητικὴ, ἢ μετρικὴ καὶ τὸ λεξιλόγιον τῆς ΙΕ. Στὸ δεύτερον παρουσιάζεται ἀρκετὰ ἀναλυτικὰ σὲ δύο μι-

κρούς τόμους τό φωνητικό/φωολογικό (χωρίς διάκρισι τών δύο επιπέδων) και τό μορφολογικό σύστημα τής «μητέρας» αὐτῆς γλώσσας. Τό γαλλικό βρῖθει ἀπό ἀναλύσεις και σύγχρονες θεωρίες (πβ. και τό πολύ ἐνδιαφέρον ἀλλά ὄχι ἀπλό *La structure des langues*, Παρίσι 1982, ἀρ. 2006, τοῦ Claude Hagège, γλωσσολόγου τοῦ κύκλου τοῦ A. Martinet), τό γερμανικό ἀνατρέχει στίς λεπτομέρειες, δίνει ὅμως τελικά πῶς ἐπιφανειακή εἰκόνα τῆς ΙΕ στοὺς τομεῖς πού ἐξετάζει και, τό σπουδαιότερο, εἶναι πολύ συντηρητικό¹ πολύ «προσγειωμένο» στίς ἀνάγκες τοῦ ἀρχαρίου ἀλλά λιγώτερο τοῦ μέσου ἀναγνώστη, ὁ ὁποῖος λ.χ. μάταια θά ἀναζητήσει νά βρῆ κάτι γιά τὰ «λαρυγγικά» ἐκτός ἀπό μιὰ συντομώτατη και ὄχι θετική μνεία στό τέλος τοῦ α' τόμου (ἀποζημιώνεται πάντως διαβάζοντας τήν κάπως δύσκολη *Einführung in die Laryngaltheorie* γραμμένη ἀπό τόν Νορβηγό Fr.O. Lindeman και δημοσιευμένη στήν ἴδια σειρά).

Πρίν προχωρήσω στήν παρουσίασι τών βιβλίων τοῦ Haudry θεωρῶ χρήσιμο γιά τόν ἀναγνώστη νά ἀναφερθῶ ἐν συντομία στοὺς διαφορετικούς δρόμους πού ἀκολούθησε ἡ ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία στήν Γαλλία και τήν Γερμανία. Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ Γερμανοί

ἀνέπτυξαν τήν ἐπιστήμη αὐτή τόν περασμένο αἶωνα, πρό πάντων μέ τοὺς Νεογραμματικούς. Ἀντίθετα οἱ Γάλλοι διακρίθηκαν κατά τόν αἶωνα μας, ἀφοῦ κατόρθωσαν νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τήν ἐπίδρασι τῆς λεγόμενης φιλοσοφικῆς γραμματικῆς, χωρίς ὅμως νά προδώσουν τό γενικώτερο καρτεσιανό πνεῦμα πού τοὺς χαρακτηρίζει. Στήν Γερμανία ἡ ιστορικοσυγκριτική και ἡ γενική γλωσσολογία, ἐπειδή, μεταξύ ἄλλων, δέν κατορθώθηκε μέχρι τό 1960-70 νά ξεπεραστή τό θετικιστικό πνεῦμα τών Νεογραμματικῶν, καθυστέρησαν συχνά νά υἱοθετήσουν διάφορες νεώτερες θεωρίες². Πρέπει ὅμως ἐξ ἄλλου νά ἀναγνωριστῆ ὅτι ὀρισμένες βασικές θέσεις ἐπιφανῶν Γάλλων ἐιδικῶν, οἱ ὁποῖες μάλιστα εἶχαν τήν ἀρχή τους στίς ἐρευνες τοῦ Saussure και εἶχαν τύχει μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου εὐρύτερης ἀποδοχῆς, ἀρχισαν τὰ τελευταῖα χρόνια – ἤδη ὅμως τό 1895, ὁ J. Schmidt τίς εἶχε ἀντικρούσει – νά γίνονται ἀντικείμενο κριτικῆς ἀκόμα και στήν Γαλλία (Martinet, Haudry κ.ἄ). Ὑποστηρίχτηκε ὅτι θεωρίες ὅπως αὐτή τοῦ Saussure περί ὑπάρξεως ἐνός ἀρχικά φωνήεντος στήν ΙΕ, τοῦ e (κατά μετάπτωσι ο ἢ Ø: πατέρα, ἀπάτορα, πατρός) ἢ αὐτή τοῦ Benveniste περί τριγράμματης μονοσύλλαβης

¹ Ἡ περίπτωση τών Hj. Frisk και P. Chantraine εἶναι ἐξ ἴσου χαρακτηριστική. Ὁ Δανός γλωσσολόγος ἀκολουθώντας τήν γερμανική παράδοσι ἔγραψε ἐτυμολογικό λεξικό τῆς Ἀρχ. Ἑλλ. πού διακρίνεται τόσο γιά τήν σοβαρότητα ὅσο και γιά τήν συντηρητικότητα του. Ὁ Chantraine ἦταν περισσότερο φιλόλογος παρά γλωσσολόγος, ἀλλά μεγαλωμένος μέσα στήν γαλλική γλωσσολογική παράδοσι ἔδωσε ἕνα λεξικό περισσότερο σύγχρονο στήν ὄλη δομή του ἀλλά και λιγώτερο συντηρητικό στό καθαρός ἐτυμολογικό μέρος του.

² Μιά ἀπό τίς ἐξαιρέσεις στόν τομέα τῆς Ἰνδοευρ. γλωσσολογίας ἀποτελεῖ τό βιβλίο *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt 1970, γραμμένο ἀπό μὴ Γερμανό, τόν Οὐγγρο O. Szemerényi, τό ὁποῖο εἶναι ἄριστο ἐγχειρίδιο ΙΕ φωνητικῆς/φωολογίας και μορφολογίας (και μάλιστα ὄχι ἀπλῶς εἰσαγωγικό). Ἀντίθετα, τό ἐνδιαφέρον βιβλίο *Lautgesetz und Zufall* τοῦ G. Doerfer (Innsbruck 1973), ἀναφερόμενο σέ διάφορα θέματα συγκριτ. γλωσσολογίας ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό παράδειγμα νεογραμματικῆς «ἰδεολογίας».

ίνδοευρ. ρίζας (σύμφ./ήμιφ. + e, ή ο, + σύμφ./ήμιφ.) είναι μόνον «μαθηματικά» διατυπωμένες, δέν φαίνονται όμως νά ανταποκρίνονται πάντοτε στην ίνδοευρ. γλωσσική πραγματικότητα. Σήμερα παρατηρείται ή τάσι οί επανασυνθέσεις τών προϊστορικών γλωσσικών σταδίων νά μήν έρχονται σέ σύγκρουσι μέ τά συμπεράσματα τών τυπολογικών έρευνών.

Καί τώρα μία σύντομη παρουσίασι του βιβλίου *L' indo-européen*. 'Ο σ. κατόρθωσε, πιστεύω, νά δώση μία πολύ καλή εικόνα τής ΙΕ σέ όλα σχεδόν τά επίπεδα: θά έλεγα μάλιστα ότι μέχρι τώρα κανένα άλλο βιβλίο δημοσιευμένο στην ίδια σειρά και αφιερωμένο στην περιγραφή γλώσσας – λ.χ. *grammaire de l' arabe*, *gr. de l' espagnol*, *gr. du russe* κ.ά. – δέν απέκονίζει τόσο συνολικά την γλωσσική δομή. 'Ο αναγνώστης όμως – όχι μόνο ό έντελώς άμύητος – θά συναντήσει κάποιες δυσκολίες στην κατανόησι. Λέγονται πάρα πολλά πράγματα σέ χώρο περιορισμένο και, μολονότι χρησιμοποιήθηκαν μικρότερα στοιχεία σέ όρισμένα σημεία για αναλυτικότερη παρουσίασι, είναι σχεδόν αναπόφευκτες διάφορες συντομεύσεις και παραλείψεις, πράγμα που αποβαίνει μερικές φορές εις βάρος τής σαφήνειας και τής πληρότητας (ύποστηρίζεται π.χ. αξιωματικά στην σ. 6, χωρίς κάποια διασάφησι, ότι ή επανασύνθεσι ενός προϊστορικού γλωσσικού συστήματος είναι έξίσου άσφαλής μέ την περιγραφή μιás ζωντανής γλώσσας, ενώ ή παράλειψι του όρου νόμος *Sievers-Edgerton* κατά την περιγραφή του φαινομένου στην σ. 17 δέν

έξοικονομεί χώρο – οί ίνδικοί μάλιστα όροι βαρεία και έλαφρά συλλαβή (βραχεία-μακρά) δυσκολεύουν την κατανόησι-, όπως δέν έξοικονομείται χώρος μέ την παράλειψι του όνόματος του Η. έμπρός από τά δημοσιεύματά του στις βιβλιογραφικές παραπομπές³. 'Από την άλλη όμως πλευρά, ή ένημέρωσι του αναγνώστη είναι σημαντική και πολύπλευρη. Θά χρειαζόταν κανείς νά ανατρέξει σέ πολλά βιβλία και άρθρα για νά άντλήσει τίς γνώσεις που προσφέρει τό μικρό αυτό βιβλίο (βλ. π.χ. στις σ. 14-16 την θαυμάσια ανάλυσι τής εξέλιξεως τών λαρυγγικών).

Λόγω έλλείψεως χώρου θά αναφέρω μόνο τίς βασικότερες άπόψεις του Η. σχετικά μέ την σύνταξι τής σύνθετης προτάσεως. 'Υποστηρίζει ότι τά περί αρχικής κατά παράταξι συντάξεως τών προτάσεων στην ΙΕ είναι φαντασία τής επανασυνθέσεως (σ. 107, στην σ. 112 όμως είναι λιγώτερο άπόλυτος): επειδή τά μορφήματα τής ύποτάξεως διαφέρουν στις επιμέρους ΙΕ γλώσσες, οί παλαιότεροι γλωσσολόγοι συμπέραναν ότι ή ύπόταξι αναπτύχθηκε άργότερα. Πρόκειται για άδυναμία τής συγκριτικής μεθόδου, έπισημαίνει ό σ., αφού δέν μπορεί νά επανασυνθέσθ ό,τι χάθηκε χωρίς νά αφήσθ ίχνη και δέν επιτρέπει την διάκρισι μεταξύ δημιουργίας και μορφικής ανανεώσεως – σέ τέτοιες όμως περιπτώσεις είναι εύκολο νά συγχύσουμε τό χαμένο μέ τό ούσιαστικά άνύπαρκτο (έτσι, ενώ ό Η. δέχεται ότι τό λεξιλόγιο του έμπορίου είναι σχεδόν άνύπαρκτο, έφόσον οί ΙΕ δέν άνέπτυξαν την δραστηριότητα αυτή, ό J.-L. Perpillou (βλ.

³ Δέν διευκρινίζεται επίσης ότι ό διπλός άστερίσκος δηλώνει μή άποδεκτό επανασυνθεμένο τύπο: λ.χ. τό **deg- σ. 25, δέν θεωρείται ΙΕ τύπος – μερικές φορές τυπώθηκε

έσφαλμένα διπλός άστερίσκος, όπως π.χ. πρό του pHters, σ. 28. Για τον τύπο doτέFos βλ. όσα γράφει ό J.-L. Perpillou στην βιβλιοκρισία του στο BSL 1981, τεύχ. 2, σ. 114.

άνωτ., σημ. 3) υποστηρίζει ότι η πολύ περιορισμένη γνώση του λεξιλογίου αυτού οδήγησε στο συμπέρασμα ότι οι ΙΕ αγνοούσαν σχεδόν τό εμπόριο). 'Ο σ. δέχεται την σύγχρονη άποψη ότι «οί γλωσσικές δομές δέν δημιουργούνται μέ προσθήκες ανεξάρτητων στοιχείων πού έρχονται τυχαία σέ επαφή, αλλά μέ τήν αναδιοργάνωση, τήν ανανέωση ύπαρχουσών δομών και πίο συχνά μέ τήν *σύντησι* (*réduction*) τών δομών αυτών⁴» (σ. 107) – πβ. Γ. Μπαμπινιώτη, *Γλωσσολογία 1*, σ. 168. Τήν ύπαρξη τής ύποτάξεως στην ΙΕ υποστηρίζει, μεταξύ άλλων, και ό μετασχηματιστικός γλωσσολόγος David W. Lightfoot (βλ. κυρίως τό έργο του *Principles of Diachronic Syntax*. Cambridge 1979), ενώ διαφορετικά αντιλαμβάνεται τήν δημιουργία τής ύποτάξεως στην γλώσσα ό G. Sampson στο ενδιαφέρον «άντικομορμιστικό» βιβλίο του *Making Sense*, 'Οξφόρδη κ.ά. 1980 (βλ. κυρίως σ. 148 κ. έξ.).

Στό *Συμπέρασμα* (σ. 123-4) άπορρίπτεται ή ύπόθεση του Ν. Troubetzkoy ότι οι όμοιότητες τών ΙΕ γλωσσών μπορεί νά προήλθαν από δανεισμό⁵, ύπόθεση πού δέν εύσταθεϊ, έφόσον οι όμοιότητες καλύπτουν τόσους τομείς (ας σημειωθή ότι ό Τr. έπεδίωκε μέ τήν ύπόθεση αυτή νά καταρρίψει τήν θεωρία του Χίτλερ περί άρίας φυλής και φυλετικής άνωτερότητας τών 'Αρίων).

'Ας έρθουμε τώρα στο δεύτερο βι-

βλίο πού είναι έξ ίσου σημαντικό αλλά άπευθύνεται σέ ευρύτερο κύκλο άναγνωστών. 'Εδώ ύπάρχουν λιγώτερες ασάφειες, έφόσον μάλιστα οι ένδεχόμενες παραλείψεις δέν φαίνεται νά δυσκολεύουν γενικά τήν κατανόηση. 'Αφοϋ πρώτα άναφερθή στην ιστορία του ίνδοευρ. προβλήματος (τόν άρχικό ένθουσιασμό διαδέχθηκε μιá στάσι ύπερκριτική, για νά καταλήξουμε σήμερα σέ όρισμένες λογικές βεβαιότητες), ό σ. έξετάζει τήν κοσμοθεωρία τών ΙΕ –υποστηρίζει, μεταξύ άλλων, ότι οι ΙΕ χρησιμοποιούσαν και άφηρημένες έννοιες–, τήν κοινότητα, τήν θρησκεία, τούς θεσμούς, τόν πόλεμο, τήν παραγωγή και άναπαραγωγή, τέλος δέ τήν κοιτίδα τών ΙΕ. Πρόκειται για θέματα πολύ ένδιαφέροντα, αλλά άγνωστα σχεδόν στην χώρα μας, τά όποια έξετάζονται όσο επιτρέπει ό περιορισμένος χώρος του βιβλίου. 'Ο σ. άναφέρει και υίοθετεί τς άπόψεις, μεταξύ άλλων του G. Dumézil σχετικά μέ τήν τριμερή διάκρισι τών ΙΕ σέ «ιερείς», «μαχίμους», «γεωργούς» (Πλάτων) – διάκρισι πού επανεμφανίζεται κατά τόν μεσαιώνα μέ τούς oratores, bellatores και laboratores – και του E. Benveniste ως προς τούς θεσμούς, όπως διατυπώνονται κυρίως στο δίτομο έργο του *Le vocabulaire des institutions indo-européennes* (τό κλασικό αυτό βιβλίο έχει μεταφραστή στην 'Αγγλική μέ τόν τίτλο *Indo-European Language and Society*). 'Εδώ θά περιοριστώ σέ μιá σύν-

⁴ Για τήν άναφορική πρόταση βλ. Ch. Lehmann, *Der Relativsatz* (Τυβίγγη 1984), ό όποιος θεωρεί άναπόδεικτη (σ. 371, σημ. 22) τήν άποψη του Η. για τήν δημιουργία της.

⁵ 'Εντελώς άκράτες είναι οι θέσεις του δικηγόρου κ. 'Α. Καψή, ό όποιος άπορρίπτει τήν ίνδοευρ. θεωρία – δέν είναι μάλιστα ό πρώτος πού τό κάνει στην χώρα μας– μέ άσύστατα, γενικώς, επιχειρήματα και επιτίθεται έναν-

τίον όσων δέν υποστηρίζουν ότι οι 'Ελληνες είμαστε παλαιότατοι κάτοικοι τής Μεσογείου, δηλ. χωρίς άνάμειξι, κατά τούς προϊστορικούς χρόνους, μέ βορειότερους λαούς (βλ. περιοδ. *Θρακολογία*, τεύχ. 3, 1982), «αυτόχθονες» κ.λπ. 'Επιδιώκει, όπως φαίνεται, νά αντικρούση θεωρίες περί «Πανίλλυρισμού», «Πανεβραϊσμού» κ.ο.κ., αλλά ό σκοπός, τουλάχιστον στην έπιστήμη, δέν αγιάζει τά μέσα.

τομη αναφορά στο πρόβλημα της κοιτίδας των ΙΕ. 'Ο Η. αφού εξετάσει διάφορες θεωρίες δέχεται τελικά την άποψη της Marija Gimbutas ότι οι ΙΕ ξεκίνησαν από την νότια Ρωσία (τό είχαν ήδη υποθέσει παλαιότερα ο Ο. Schrader και λίγο πριν από τον πόλεμο ο Benveniste, όπως μάς πληροφορεί ο Η.), διότι είναι, κατ' αυτήν, φορείς του πολιτισμού (ή μάλλον των πολιτισμών) «Kurgan», που περίπου αρχίζει το 4.400 π.Χ. -τήν θεωρία αυτή υιοθετεί ο ακαδημαϊκός κ. Μ. Σακελλαρίου στο βιβλίο του *Les Proto-grecs* (Βλ. Γ. Μαγουλά, Γλωσσολογία 1, σσ. 173-83). 'Η άρχική όμως περιοχή σχηματισμού του ΙΕ λαού (δέν κάνουμε βέβαια λόγο για ΙΕ φυλή), ήταν μάλλον πολύ βορειότερα, κοντά στον πόλο. 'Ο σ. ασπάζεται την άποψη του Α. Scherer ότι οι ΙΕ ήταν πρώτα κυνηγοί (πβ. την ρίζα *sek*- που σήμαινε «άκολουθώ τά ίχνη»). Τό κύριο μέρος του βιβλίου τελειώνει με την παρατήρησι ότι η φυλετική ενότητα της ινδοευρ. άριστοκρατίας ενισχυόταν με την ένδογαμία, ενώ ο φυσικός της τύπος, ή βόρεια φυλή, γινόταν αισθητός ως γνώρισμα άνωτερότητας. Οί ΙΕ αισθάνονταν τους συγγενικούς δεσμούς ακόμα και μεταξύ λαών, που βρισκονταν σε έχθρικές σχέσεις - πβ. Αίσχύλου *Πέρσ.*, στ. 185-6, όπου ή 'Ελλάς και ή Περσία χαρακτηρίζονται ως δμιαμες αδελφές.

Στό *Συμπέρασμα* αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ή άποψη του 'Ιταλού γλωσσολόγου V. Pisani ότι ή ΙΕ είναι άπλώς όρισμένο σύστημα ισογλώσσων (ας σημειωθή ότι κάπως ανάλογα αντιλαμβάνεται την 'Ελληνική και άλλες γλώσσες). 'Ο Η. επισημαίνει όμως σωστά ότι ή

θεωρία αυτή εξασθένησε μετά τίς προόδους της επιστήμης (όχι μόνο κοινά γλωσσικά χαρακτηριστικά αλλά και κοινός πολιτισμός κ.λπ. διακρίνουν τους φορείς της γλώσσας αυτής). 'Ετσι, μπορούμε νά προσθέσουμε, ή ΙΕ δέν θά ήταν μιά απόλυτα ένιαία γλώσσα, όπως περίπου φαντάζονταν οί Νεογραμματικοί, αλλά προφανώς ούτε και ένα σύνολο συγγενών διαλέκτων μέ σημαντική διαφοροποίησι.

Τό βιβλίο τελειώνει μέ την όρθή παρατήρησι ότι πρέπει νά θεωρούμε τους ΙΕ και την γλώσσα τους ως κάτι ιδιαίτερο μέσα στην ανθρωπότητα, χωρίς αυτό νά σημαίνη ότι πρέπει νά τους θεωρούμε ως κάτι διαφορετικό από τους άλλους ανθρώπους και από τίς άλλες γλώσσες.

Θά ήταν άσφαλώς εύχης έργο άν εκδίδονταν έστω σε μετάφρασι βιβλία όπως αυτά του Haudry. Μέχρι στιγμής, εκτός από την *Ιστορικοσυγκριτική γραμματική των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών*, τ. Α', του καθηγητού Χ. Π. Συμεωνίδη (Θεσσαλονίκη 1981), που είναι μέν αρκετά κατατοπιστική, αλλά αναφέρεται κυρίως στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία και όχι στην ΙΕ γλώσσα και τους φορείς της, δέν υπάρχει τίποτε άλλο στην διάθεσι του 'Ελληνα άναγνώστη, εάν, μολονότι θά ήθελε νά ενημερωθή περισσότερο για τά ιδιαίτερος ενδιαφέροντα αυτά θέματα, δέν γνωρίζη επαρκώς ξένες γλώσσες, ώστε νά μπορή νά χρησιμοποιήση ξενόγλωσσα βιβλιογραφία.

Γεώργιος Μαγουλάς
Παν/μιο 'Αθηνών